

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΤΕΧΝΩΝ
ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**Γεωπολιτική της Ενέργειας και Ενεργειακή Ασφάλεια
τον 21^ο Αιώνα: Σχέσεις Ευρωπαϊκής Ένωσης-Ρωσίας**

ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

ΙΟΥΝΙΟΣ/2021

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΤΕΧΝΩΝ
ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**Γεωπολιτική της Ενέργειας και Ενεργειακή Ασφάλεια
τον 21^ο Αιώνα: Σχέσεις Ευρωπαϊκής Ένωσης-Ρωσίας**

**Διατριβή η οποία υποβλήθηκε προς απόκτηση εξ αποστάσεως
μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στις Διεθνείς Σχέσεις,
Στρατηγική και Ασφάλεια στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις
Πάφου**

ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

ΙΟΥΝΙΟΣ/2021

Copyright © Γεώργιος Οικονόμου, 2021

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση της διατριβής από το Πανεπιστήμιο Νεάπολις δεν υποδηλώνει
απαραιτήτως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Πανεπιστημίου

ΣΕΛΙΔΑ ΕΓΚΥΡΟΤΗΤΑΣ

Όνοματεπώνυμο Φοιτητή/Φοιτήτριας: Οικονόμου Γεώργιος

Τίτλος Μεταπτυχιακής Διατριβής: Γεωπολιτική της Ενέργειας και Ενεργειακή Ασφάλεια τον 21^ο Αιώνα: Σχέσεις Ευρωπαϊκής Ένωσης-Ρωσίας

Η παρούσα Μεταπτυχιακή Διατριβή εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για την απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις και εγκρίθηκε στις [ημερομηνία έγκρισης] από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής.

Εξεταστική Επιτροπή:

Πρώτος επιβλέπων (Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφος).....[Ευστάθιος Τ. Φακιολάς,
Επίκουρος Καθηγητής,]

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής:[Χαράλαμπος Τσαρδανίδης,
Καθηγητής,]

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής:[Μερσίλεια Αναστασιάδου,
Λέκτορας,]

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Ο Οικονόμου Γεώργιος, γνωρίζοντας τις συνέπειες της λογοκλοπής, δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία με τίτλο «Γεωπολιτική της Ενέργειας και Ενεργειακή Ασφάλεια τον 21^ο Αιώνα: Σχέσεις Ευρωπαϊκής Ένωσης-Ρωσίας», αποτελεί προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας και όλες οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει, έχουν δηλωθεί κατάλληλα στις βιβλιογραφικές παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή.

Ο Δηλών

Περίληψη

Η παρούσα μεταπτυχιακή εργασία προσανατολίζεται στην διερεύνηση των διπλωματικών σχέσεων Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ρωσίας με βασικό κριτήριο το εμπόριο ενέργειας και τις μεταξύ τους διμερείς συμφωνίες. Βασικός στόχος είναι να παρουσιαστούν και να αξιολογηθούν οι ακριβείς πολιτικές των δύο πλευρών και οι επιμέρους επιλογές τους με βάση την ενέργεια και την διακίνηση των ενεργειακών πόρων. Σημείο εστίασης αποτελεί επίσης η προμήθεια και η εξαγωγή της ενέργειας αλλά και ο προσδιορισμός του όρου της ενεργειακής ασφάλειας στις σύγχρονες διεθνείς εξελίξεις. Επιπρόσθετα διερευνάται η γεωπολιτική επίδραση της ενέργειας στις σχέσεις ανάμεσα σε κράτη και διεθνείς οντότητες και η εδραίωση της ισχύος τους μέσω αυτής. Η μεθοδολογία που ακολουθείται βασίζεται σε μια μικτή ερευνητική προσέγγιση σύμφωνα με στις αναλύσεις δευτερογενών και πρωτογενών πηγών με κύριο κριτήριο τις υπάρχουσες διεθνείς εξελίξεις. Η συγκεκριμένη έρευνα αξιολογεί τον βαθμό αλληλεξάρτησης ανάμεσα στις δύο πλευρές αναφορικά με το όφελος στον οικονομικό και τον ενεργειακό τομέα. Αναζητούνται παράλληλα οι επιμέρους επιλογές των δύο πλευρών με στόχο την μείωση του βαθμού εξάρτησης ή την εμβάθυνση των σχέσεών τους. Βασικά ευρήματα αποτελούν οι μεμονωμένες πολιτικές ενέργειες ορισμένων κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η απευθείας συνδιαλλαγή και συνεννόηση με την Ρωσία που απειλούν την ενότητα του Ευρωπαϊκού οικοδομήματος. Συμπερασματικά κρίνεται ως εξαιρετικά δύσκολη η προοπτική της άμεσης απεξάρτησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης από την προμήθεια Ρωσικού φυσικού αερίου. Αυτό μπορεί να οφείλεται αφενός στον εσωτερικό διχασμό και την πολυφωνία των κρατών-μελών εντός της Ε.Ε. και αφετέρου στο αυξανόμενο Ρωσικό δίκτυο αγωγών και εναλλακτικών διόδων ενέργειας στην Ευρωπαϊκή ήπειρο.

Λέξεις Κλειδιά: Αγωγοί Φυσικού Αερίου, Ασφάλεια, Γεωπολιτική της Ενέργειας, Διεθνείς Σχέσεις, Ενέργεια, Ευρωπαϊκή Ένωση, Ουκρανία, Ρωσία, Στρατηγική

Abstract

The current postgraduate thesis is oriented to the investigation of diplomatic relations between the European Union and Russia using as main criterion the energy trade and the bilateral agreements between them. The main objective is to present and evaluate the exact policies of the two sides and their individual choices based on energy and the transport of energy resources. A focal point is also the energy supply and export and the definition of energy security in the contemporary international developments. In addition, it is investigated the geopolitical impact of energy on the actual relations between states and international entities and the consolidation of their power through this. The methodology followed is based on a mixed research approach according to the analyses of secondary and primary sources focused on the existing international affairs. This research assesses the degree of interdependence between the two sides in terms of benefit in the economic and energy sectors. At the same time, the individual options of the two sides are sought in order to reduce the degree of dependence or deepen their relations. Key findings are the individual political actions of certain member states of the European Union through their direct conciliation and consultation with Russia that threaten the unity of the European entity. In conclusion, the prospect of an immediate withdrawal of the European Union from the Russian natural gas supply is considered extremely difficult. This may be due to either the internal division or the plurality of policies within the EU, or it could also happen due to the growing Russian network of pipelines and alternative energy channels on the European continent.

Keywords: Gas Pipelines, Security, Energy Geopolitics, International Relations, European Union, Ukraine, Russia, Strategy, Energy.

Στους γονείς μου

Πίνακας Περιεχομένων

Κατάλογος Πινάκων-Χαρτών.....	viii
Πίνακας Συντομογραφιών.....	ix
Κεφάλαιο 1: Εισαγωγή.....	11
Κεφάλαιο 2: Η Ενέργεια στη Διεθνή Πολιτική	
2.1 Η Γεωπολιτική Επίδραση της Ενέργειας.....	15
2.2 Η Ενεργειακή Εξάρτηση των Σύγχρονων Κρατών.....	19
2.3 Η Ενέργεια ως Παράγοντας Ισχύος ενός Κράτους την Σύγχρονη Εποχή.....	20
2.4 Η Εννοιολογική Προσέγγιση της Ενεργειακής Ασφάλειας και η Επίδρασή της στην Διεθνή Πολιτική.....	22
Κεφάλαιο 3: Οι Σχέσεις Ευρωπαϊκής Ένωσης-Ρωσίας	
3.1 Σύντομη Ιστορική Αναδρομή.....	25
3.2 Η Συμφωνία Εταιρικής Σχέσης και Συνεργασίας (PCA): από την Συνεννόηση στην Σταδιακή Αποσταθεροποίηση.....	26
3.3 Η Ουκρανία ως Πεδίο Συνεχούς Ανταγωνισμού και Αντιπαράθεσης.....	29
3.4 Ο Διάλογος Ε.Ε.-Ρωσίας για την Ενέργεια και οι Ευρωπαϊκές Κυρώσεις.....	31
Κεφάλαιο 4: Η Ενεργειακή Πολιτική και η Ασφάλεια Εφοδιασμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης	
4.1 Η Ευρωπαϊκή Πολιτική και Προμήθεια Ενέργειας.....	34
4.2 Η Στρατηγική έναντι της Ρωσίας.....	35
4.3 Η Ασφάλεια Εφοδιασμού της Ε.Ε. και η Γεωπολιτική της Ενέργειας.....	38

4.4 Η Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ενεργειακή Πολιτική και η Ρωσική Εξάρτηση.....	40
--	-----------

Κεφάλαιο 5: Η Ρωσική Ενεργειακή Στρατηγική και οι Σχέσεις με τα Ευρωπαϊκά Κράτη

5.1 Η Δομή και οι Κύριοι Δρώντες της Ρωσικής Ενεργειακής Πολιτικής.....	43
--	-----------

5.2 Η Ρωσική Ενέργεια ως Πηγή Ισχύος.....	46
--	-----------

5.3 Η Ρωσική Ενεργειακή Στρατηγική και οι Σχέσεις με Συγκεκριμένα Ευρωπαϊκά Κράτη.....	48
---	-----------

5.4 Ρωσικοί Δίοδοι Μεταφοράς Ενέργειας: η Περίπτωση του Αγωγού Nord Stream 2.....	51
--	-----------

Συμπεράσματα.....	55
--------------------------	-----------

Βιβλιογραφία.....	59
--------------------------	-----------

Κατάλογος Πινάκων-Χαρτών

Πίνακας 1: Παγκόσμια κατανάλωση Ενέργειας ανά χώρα, 2019.....	17
Πίνακας 2: Συνολική προμήθεια ενέργειας ανά πηγή στις χώρες του OECD, 2020.....	18
Χάρτης 1: Ο Southern Gas Corridor και οι επιμέρους αγωγοί προεκτάσεις του, 2018.....	37
Χάρτης 2: Ο Αγωγός South Stream, τα εμπλεκόμενα κράτη και οι εταιρίες διακίνησης, 2014.....	45
Χάρτης 3: Ο Αγωγός Φυσικού Αερίου Turkish Stream, 2017.....	49
Χάρτης 4: Οι διαδρομές των αγωγών Nord Stream και Nord Stream 2, 2019.....	52

Πίνακας Συντομογραφιών

A.E.Π.: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

BTC: Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline

ECT: Energy Charter Treaty (Συνθήκη για τον Χάρτη της Ενέργειας)

Ε.Σ.Σ.Δ.: Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών

LNG: Liquefied Natural Gas

NATO: North Atlantic Treaty Organization

NS2: Nord Stream 2

OECD-ΟΟΣΑ: Organization for Economic Co-operation and Development
(Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης)

Ο.Η.Ε.: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ή Ηνωμένα Έθνη)

OPEC-ΟΠΕΚ: Organization of the Petroleum Exporting Countries (Οργανισμός
Εξαγωγών Πετρελαιοπαραγωγών Χωρών)

PCA: Partnership and Cooperation Agreement (Συμφωνία Εταιρικής Σχέσης και
Συνεργασίας)

ΠΟΕ: Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου

-ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ-

Κεφάλαιο 1: Εισαγωγή

Οι συνεχείς μεταβολές στο διεθνές περιβάλλον και τα αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα κρατών και διεθνών οργανισμών συνιστούν ως επιτακτική ανάγκη την ουσιαστική και ενδεδειγμένη διερεύνηση των σχέσεων ανάμεσα στους κύριους δρώντες του διεθνούς συστήματος. Η οικονομία ποτέ δεν έπαυε να αποτελεί τη βασική κινητήρια δύναμη των κρατών προς την παγκόσμια εδραίωση και ισχυροποίηση της ισχύος τους. Η ενεργειακή αυτάρκεια απασχολεί κάθε κράτος καθώς επηρεάζει άμεσα ή έμμεσα την πολιτική, κοινωνική και στρατιωτική του ανάπτυξη. Εδώ και αιώνες η ασφαλής και άμεση πρόσβαση σε πρώτες ύλες αποτέλεσε βασική επιδίωξη των κρατών, ενώ στην περίπτωση της ενέργειας, αυτή επηρεάστηκε σημαντικά αφενός από γεωγραφικούς παράγοντες και αφετέρου από συγκεκριμένες μεταβολές στο διεθνές πολιτικό σκηνικό και τη διεθνή ισορροπία ισχύος (Conant & Gold, 1978, σελ.5-6). Ο ρόλος τόσο του πετρελαίου όσο και του φυσικού αερίου παραμένει θεμελιώδης στη διαμόρφωση των διεθνών συσχετισμών, αφού η ζήτηση, η προσφορά και η συνεχής ροή της ενέργειας καθορίζουν τον ρυθμό ανάπτυξης του Α.Ε.Π. ενός κράτους διασφαλίζοντας έτσι την οικονομική ευρωστία του (Κόκκινος, 2015, σελ.29-30).

Η ενεργειακή ασφάλεια αποτέλεσε βασικό άξονα πολιτικής για τα κράτη καθώς η ασφαλής προμήθεια ενέργειας και τα έσοδα που αποκόμιζαν από αυτήν αποτέλεσαν εργαλεία προώθησης των εθνικών συμφερόντων τους με τη μορφή πολιτικής πίεσης έναντι αντίπαλων οντοτήτων ή σύναψης στρατηγικών συμμαχιών (Wang & Hefley, 2016, σελ.16). Η εκμετάλλευση αλλά και η διαφύλαξη των ενεργειακών πόρων στοχεύει αφενός την εσωτερική και αφετέρου την εξωτερική ενδυνάμωση ενός κράτους. Το βασικό ίσως ζητούμενο που καθιστά την ενέργεια σημαντικό παράγοντα αποσταθεροποίησης είναι το γεγονός ότι η κατανομή της ανά την υφήλιο είναι αρκετά ανισομερής, με πολλές χώρες να αδυνατούν να εφοδιαστούν επαρκώς και να διασφαλίσουν την οικονομική και όχι μόνο επιβίωσή τους (Chevalier, 2009, σελ.22). Όλοι οι κύριοι δρώντες του διεθνούς πολυπολικού συστήματος έχουν αδιαμφισβήτητα αναγάγει την προμήθεια ή την εξαγωγή ενέργειας σε βασικό άξονα της εξωτερικής τους πολιτικής που επηρεάζει ευθέως τις διπλωματικές τους σχέσεις με μια σειρά κρατών και πολιτικοοικονομικών οντοτήτων. Οι χώρες που παραδοσιακά εντάσσονται στον OPEC βιώνουν την αβεβαιότητα που βασίζεται είτε σε εσωτερικές συγκρούσεις, είτε σε

γενικευμένες συρράξεις ή σε ποικίλες μορφές οικονομικής ύφεσης. Ταυτόχρονα, οι Μεγάλες Δυνάμεις της υψηλίου αναζητούν νέους τρόπους ασφαλούς εφοδιασμού και καλύτερης δυνατής ενεργειακής αυτάρκειας σε βάθος χρόνου.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να εξετάσει τη γεωπολιτική δυναμική της ενέργειας στις διεθνείς εξελίξεις. Θα χρησιμοποιηθεί η περιπτωσιολογική μελέτη των διμερών σχέσεων Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ρωσίας με στόχο την ανάδειξη της οικονομικής τους σχέσης και την αξιολόγηση της ενεργειακής τους αλληλεξάρτησης. Αδιαμφισβήτητα, οι σχέσεις Ε.Ε.-Ρωσίας βασιζόταν ιστορικά στο εμπόριο υδρογονανθράκων, ενώ με τον ερχομό της νέας χιλιετίας άρχισαν σταδιακά να κινούνται σε διαφορετική τροχιά επηρεαζόμενες από επιμέρους κοινωνικοπολιτικές αναταραχές ή ακόμη και εμπόλεμες συρράξεις (Dupont & Oberthur, 2015, σελ.201). Το συνεχώς μεταβαλλόμενο σκηνικό στις διμερείς σχέσεις Ε.Ε.-Ρωσίας καθώς και οι διάφοροι παράγοντες που λειτούργησαν ως καθοριστικές μεταβλητές επιρροής των σχέσεών τους, συνέβαλλαν στο να επιλεχθούν οι συγκεκριμένες οντότητες ως παράδειγμα για τον ορθό προσδιορισμό της σημερινής ισχύος της ενέργειας αλλά και της ενεργειακής ασφάλειας. Η ευκολία πρόσβασης στην ενέργεια ακόμη και για μεγάλες υπερδυνάμεις με οικονομική και στρατιωτική ισχύ, όπως η Κίνα, οι Η.Π.Α. και η Ιαπωνία δεν μπορούσαν να θεωρηθούν ως διασφαλισμένες, ενώ υπήρξαν χώρες όπως η Ρωσία και η Σαουδική Αραβία που ευνοήθηκαν οικονομικά λόγω των ενεργειακών αποθεμάτων τους (Klare, 2008, σελ.15-17). Η εξασφάλιση επαρκών ενεργειακών αποθεμάτων για τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποτέλεσε και εξακολουθεί να αποτελεί βασικό ζητούμενο στην χάραξη της πολιτικής της Ε.Ε.. Η Ρωσία λόγω των πλούσιων φυσικών πόρων που διαθέτει και της γεωγραφικής εγγύτητάς της με την Ε.Ε., αποτελεί τον βασικό προμηθευτή ενέργειας της Ε.Ε.. Επιπρόσθετα, οι επιμέρους στόχοι στην συγκεκριμένη εργασία προσανατολίζονται ως προς την αποσαφήνιση και αποκρυπτογράφηση των βασικών πολιτικών τόσο της Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και της Ρωσικής Ομοσπονδίας, μέσω της παρουσίασης των βασικών πολιτικών δρώντων και των επιμέρους στρατηγικών που εφαρμόζουν. Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στη διπλωματία της ενέργειας και στο ρόλο που αυτή διαδραματίζει στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής τους.

Το βασικό ερευνητικό ερώτημα της παρούσας εργασίας είναι το ακόλουθο: Ποια είναι η ακριβής Ευρωπαϊκή και ποια η αντίστοιχη Ρωσική ενεργειακή πολιτική και ποιος ο βαθμός αλληλεξάρτησης των δύο οντοτήτων, αναφορικά με την προμήθεια ενέργειας και την ενεργειακή ασφάλεια; Επιμέρους ερευνητικά ερωτήματα θα

προσανατολίζονται ως εξής: α) Ποια είναι η σπουδαιότητα και η επίδραση της ενεργειακής ασφάλειας στην διεθνή πολιτική και την παγκόσμια σταθερότητα; β) Ποιος είναι ο βαθμός επιρροής της ενέργειας στους διεθνείς γεωπολιτικούς συσχετισμούς και την παγκόσμια ισορροπία ισχύος, και συγκεκριμένα, πως αυτή επηρεάζει τις διμερείς σχέσεις Ε.Ε.-Ρωσίας; Επιπρόσθετα, θα διερευνηθεί ο λόγος που η ενέργεια βρίσκεται στο επίκεντρο των εμπορικών και οικονομικών διαπραγματεύσεων ανάμεσα στην Ε.Ε. και τη Ρωσία, οι επιμέρους παράγοντες που επιδρούν στη δυναμική των σχέσεών τους, η φύση του διαλόγου ανάμεσά τους και οι πιθανές εναλλακτικές επιλογές των δύο πλευρών αναφορικά με την προμήθεια και το εμπόριο ενέργειας.

Η σπουδαιότητα του συγκεκριμένου πονήματος έγκειται στο γεγονός ότι η μελέτη της ενεργειακής πολιτικής δύο βασικών δρώντων του διεθνούς συστήματος, οδηγεί στην καλύτερη κατανόηση της δομής των διπλωματικών σχέσεων και τον βαθμό αλληλεξάρτησης που αναπτύσσεται ανάμεσά τους. Σημαντικότερο όλων ίσως αποτελεί το γεγονός ότι η συγκεκριμένη έρευνα θα επιχειρήσει να υπογραμμίσει τη συμβολική επίδραση της ενέργειας στις διεθνείς σχέσεις και φυσικά στην διατήρηση των διεθνών γεωπολιτικών ισορροπιών. Η παρούσα έρευνα θα προσανατολιστεί ακόμη στις διπλωματικές σχέσεις και την ενεργειακή ασφάλεια όπως αυτές προσλαμβάνονται και υλοποιούνται από τις ηγεμονικές δυνάμεις του παγκόσμιου συστήματος, με βάση τις αρχές της σύγχρονης παγκόσμιας οικονομικής αλληλεξάρτησης και της πολυπολικής φύσεως του διεθνούς κατεστημένου.

Η μεθοδολογία που θα ακολουθηθεί έτσι ώστε να διερευνηθούν και να απαντηθούν με σαφήνεια τα παραπάνω ερευνητικά ερωτήματα περιλαμβάνει μια μικτή ερευνητική προσέγγιση. Αρχικά, θα επιχειρηθεί η αποσαφήνιση των όρων της ενεργειακής ασφάλειας, αλλά και της γεωπολιτικής της ενέργειας υπό το πρίσμα των πρόσφατων πολιτικών και οικονομικών εξελίξεων στο διεθνές γίγνεσθαι. Για να επιτευχθεί ο παραπάνω στόχος θα υιοθετηθεί η μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου κυρίως δευτερογενούς αλλά και πρωτογενούς βιβλιογραφίας που θα συμβάλλει στην ορθότερη κατανόηση των διεθνών εξελίξεων και της συνεχώς μεταβαλλόμενης φύσης τους σε οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο. Η συγκεκριμένη ποιοτική ανάλυση θα χρησιμοποιηθεί επίσης υπό το φάσμα περιγραφικών αναφορών και συγκρίσεων των ενεργειακών πολιτικών των κυρίων δρώντων της παρούσας μελέτης, δηλαδή της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ρωσίας. Συμπερασματικά, θα γίνει προσπάθεια να ερμηνευθεί η κατάσταση αναφορικά με την ενεργειακή ασφάλεια, την προστασία των πολύτιμων ενεργειακών αποθεμάτων, αλλά και τις στρατηγικές Ε.Ε.-

Ρωσίας με γνώμονα την ενέργεια και την ασφαλή προμήθεια, προσφορά και διέλευση αυτής εντός των κρατών-μελών της Ένωσης.

Για την συγγραφή της συγκεκριμένης μελέτης πλήθος έγκριτων επιστημονικών πηγών θα διαδραματίσουν υποστηρικτικό και συμβουλευτικό ρόλο. Κατά το επόμενο κεφάλαιο θα επιχειρηθεί να αποσαφηνιστεί πλήρως η γεωπολιτική της ενέργειας ως παράγοντας επιρροής των διεθνών σχέσεων. Ακόμη, θα πραγματοποιηθεί μια εννοιολογική προσέγγιση της ενεργειακής ασφάλειας με βάση την υπάρχουσα βιβλιογραφία, ενώ ταυτόχρονα θα παρουσιαστεί το σύγχρονο προφίλ της ενεργειακής ασφάλειας κατά τον 21^ο αιώνα. Στο τρίτο κεφάλαιο της μελέτης θα ακολουθήσει μια σύντομη και αρκετά διαφωτιστική ιστορική αναδρομή στις σχέσεις Ε.Ε.-Ρωσίας κατά τις τελευταίες τρεις δεκαετίες. Επίσης θα παρουσιαστούν τα βασικά χαρακτηριστικά του διαλόγου ανάμεσα στην Ε.Ε. και τη Ρωσία, αλλά και η κατάσταση των σχέσεων τους μετά την Ουκρανική Κρίση, την Ρωσική προσάρτηση της Κριμαίας και τις Ευρωπαϊκές κυρώσεις κατά της Ρωσίας. Στο τέταρτο κεφάλαιο θα παρουσιαστεί η ενεργειακή πολιτική και η ασφάλεια εφοδιασμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ θα δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στην εξάρτηση από την Ρωσία και την διερεύνηση της Ευρωπαϊκής στρατηγικής έναντι της Ρωσίας. Κατά το πέμπτο κεφάλαιο θα παρουσιαστεί η ενεργειακή στρατηγική της Ρωσικής Ομοσπονδίας, τα επιμέρους γεωπολιτικά κίνητρα αυτής και ο ρόλος της Ενέργειας στη διαμόρφωση της Ρωσικής εξωτερικής πολιτικής. Ακόμη, θα αναζητηθούν οι εναλλακτικές επιλογές ενεργειακής πολιτικής για τους δύο βασικούς δρώντες της παρούσας μελέτης. Τέλος, θα διερευνηθούν οι προοπτικές της διμερούς συνεργασίας Ε.Ε.-Ρωσίας με γνώμονα την ενέργεια και όχι μόνο, ενώ θα προσδιορισθεί και η δυνατότητα μελλοντικής εμβάθυνσης των σχέσεών τους.

Κεφάλαιο 2: Ενεργειακή Ασφάλεια και Διεθνείς Σχέσεις

2.1 Η Γεωπολιτική Επίδραση της Ενέργειας

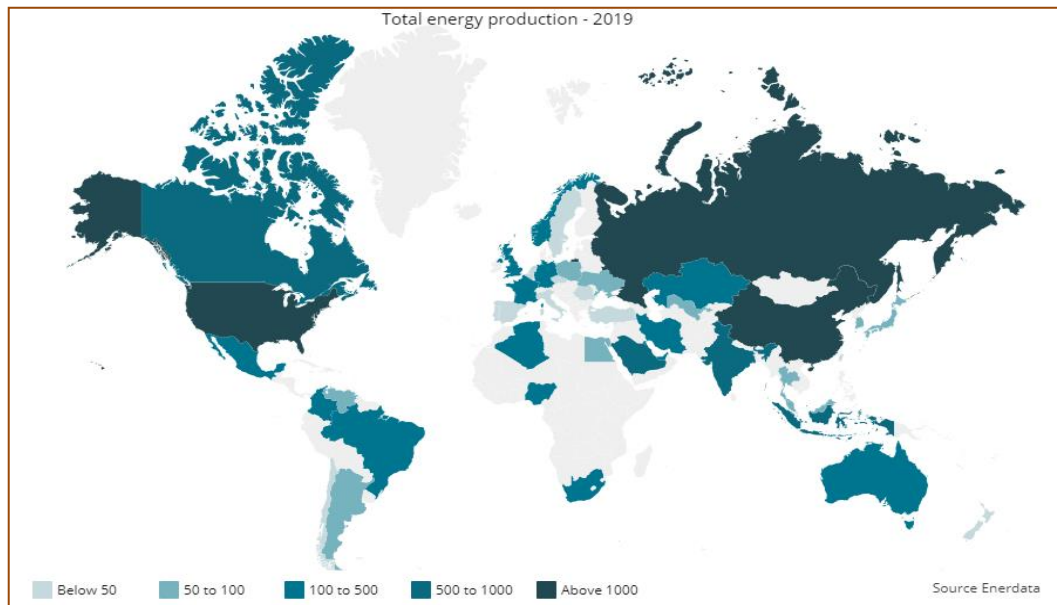
Αρκετά συχνά στις Διεθνείς Σχέσεις παρουσιάζονται επιμέρους πολιτικές και έμμεσες στρατηγικές που υποκινούνται από διάφορους παράγοντες και μεταβλητές που είναι σαφώς δύσκολο να επεξηγηθούν με έναν άμεσο και απλοποιημένο τρόπο. Κατά την διάρκεια του περασμένου, αλλά και τον τρέχον αιώνα, έχουν σημειωθεί μια σειρά από σημαντικές διεθνείς εντάσεις και πολιτικές συγκρούσεις, με αφορμή τον έλεγχο του εφοδιασμού και την προμήθεια πολύτιμων ενεργειακών πόρων ή την εξόρυξη σημαντικών ενεργειακών κοιτασμάτων. Το διαρκώς αυξανόμενο ενδιαφέρον για την ενέργεια προσδιορίζει με μεγαλύτερη ακρίβεια ο όρος *γεωπολιτική της ενέργειας*, καθώς οι διακρατικές συμφωνίες και πολιτικές φαίνεται να επηρεάζονται άμεσα από τον ενεργειακό παράγοντα. Συνεπώς, διερευνώντας την συγκεκριμένη διάσταση των διεθνών σχέσεων που αφορά στον έλεγχο και τη διαφύλαξη της υπάρχουσας ενέργειας σε παγκόσμιο επίπεδο θα χρειαστεί να αποσαφηνιστεί ο όρος *γεωπολιτική της ενέργειας* και να αναζητηθούν οι ακριβείς προεκτάσεις του.

Οι Conant και Gold (1978, σελ.6) ορίζουν ως *γεωπολιτική της ενέργειας* την συγκεκριμένη πτυχή των Διεθνών Σχέσεων που επηρεάζεται και καθορίζεται από καθαρά γεωγραφικούς παράγοντες που οριοθετούν τις αντίστοιχες πολιτικές των εθνικών κυβερνήσεων των εκάστοτε κρατών. Σύμφωνα με τον Hogselius (2019) ως *γεωπολιτική* προσδιορίζεται η εκτεταμένη αλληλεπίδραση γεωγραφικών παραγόντων, πολιτικών κινήτρων και διεθνούς πολιτικής που ταυτόχρονα επηρεάζονται από διακρατικές συμφωνίες, πολυεθνικούς οργανισμούς ή ακόμη και τοπικούς δρώντες με βασικό αντικείμενο ενδιαφέροντος την ενέργεια (σελ.8). Παράλληλα, οι Conant και Gold(1978, σελ.6-7) προσδιορίζουν τον ίδιο όρο αναφερόμενοι στον έλεγχο των ενεργειακών πόρων και των πρώτων υλών, την επιτυχή επεξεργασία και χρησιμοποίησή τους, και φυσικά την ασφαλή μεταφορά τους από τα κράτη με την χρήση της απαιτούμενης τεχνολογίας. Η *γεωπολιτική της ενέργειας* συνδέεται με την ασφαλή πρόσβαση στην ενέργεια, δηλαδή την *ενεργειακή ασφάλεια* των κρατών, αλλά και τη χρησιμοποίηση της ως βασικό εργαλείο πολιτικής από τα κράτη, ικανό να επηρεάσει τις επιμέρους ισορροπίες ισχύος στο διεθνές σύστημα (Chevalier, 2009, σελ.19).

Το βασικό δεδομένο σε αυτό το σημείο είναι ότι οι ενεργειακοί πόροι ασφαλώς και δεν είναι ανεξάρτητοι. Οι χώρες που ουσιαστικά κατέχουν τα αντίστοιχα ενεργειακά αποθέματα είναι λίγες με αποτέλεσμα να προκύπτουν μείζονα προβλήματα ασφάλειας που θα παρουσιαστούν στο τρέχον κεφάλαιο. Ειδικότερα, οι συνεχείς μεταβολές στις τιμές των καυσίμων, η ενεργειακή ανεπάρκεια σε πολλές αναπτυσσόμενες ή ακόμη και αναπτυγμένες χώρες, φαίνεται να επιδεινώνουν επικίνδυνα τις κοινωνικές ανισοροπίες μεταβάλλοντας κατά επέκταση τις ισοροπίες ισχύος στο παγκόσμιο σύστημα (Chevalier, 2009, σελ.21-23). Αδιαμφισβήτητα, ο σύγχρονος τρόπος ζωής και οι αυξανόμενοι ρυθμοί ανάπτυξης οδηγούν στην υπερκατανάλωση και την υπερβολική ζήτηση της ενέργειας, εκτοξεύοντας πολλές φορές τις τιμές και δημιουργώντας συνεχώς μικρότερα συστήματα ενεργειακού εφοδιασμού που αλληλεπιδρούν και εξακολουθούν να επηρεάζουν τις κυβερνητικές πολιτικές (Sovacool, Sidortson & Jones, 2014, σελ.5-6). Εξάλλου, όπως φαίνεται και στον Πίνακα 1(σελ.17), οι Μεγάλες Δυνάμεις της Υψηλίου όπως οι Η.Π.Α., η Ε.Ε., η Κίνα και η Ρωσία, πέραν την αυξανόμενης παραγωγής ενέργειας, κατέχουν επίσης τις πρώτες θέσεις παγκοσμίως στην κατανάλωση ενέργειας. Έτσι η αυξανόμενη ζήτηση από τους κύριους δρώντες του διεθνούς συστήματος για υδρογονάνθρακες και ιδιαίτερα πετρέλαιο και φυσικό αέριο, αποτελούν τους βασικούς άξονες γύρω από τους οποίους κινείται τόσο η έννοια της ενεργειακής ασφάλειας, όσο και οι διμερείς, διακρατικές σχέσεις που σχετίζονται με την γεωπολιτική της ενέργειας.

Είναι σημαντικό να τονιστεί ο σημαντικός ρόλος των υδρογονανθράκων ως παράγοντας επίδρασης στις διεθνείς σχέσεις και στην σταθερότητα του διεθνούς συστήματος. Το πετρέλαιο δίχως αμφιβολία και από ιστορικής άποψης, αποτελεί την πρώτη μορφή ενέργειας που προκάλεσε προστριβές σε τοπικό ή σε παγκόσμιο επίπεδο. Αποτελεί συνεπώς την πολυτιμότερη πηγή ενέργειας παγκοσμίως, δημιουργώντας συγκρούσεις πολιτικής ή οικονομικής φύσεως. Κατά τις τελευταίες δεκαετίες το φυσικό αέριο φέρεται να μοιράζεται την ίδια βαρύτητα και σπουδαιότητα ως μορφή ενέργειας ικανή να καθορίσει τις διεθνείς γεωπολιτικές συνθήκες (Lehmann, 2017, σελ.23). Όσον αφορά το πετρέλαιο, είναι σαφές ότι για πολλούς αναλυτές δεν απέχει πολύ το λεγόμενο καθοριστικό σημείο του *'peak oil'* όπου η παραγωγή και η κατανάλωση του πετρελαίου θα φθάσουν στο ύψιστο σημείο, με αποτέλεσμα την μετέπειτα προοδευτική μείωση των πετρελαϊκών αποθεμάτων (Κόκκινος, 2015, σελ.173). Ο Chevalier (2009) εντοπίζει μια σειρά από παράγοντες που θα επηρεάσουν τον πλανήτη με αφορμή το *'peak oil'* όπως: α) η συμπεριφορά πλούσιων ενεργειακά κρατών απέναντι σε χώρες με

Πίνακας 1: Παγκόσμια κατανάλωση Ενέργειας ανά χώρα το 2019

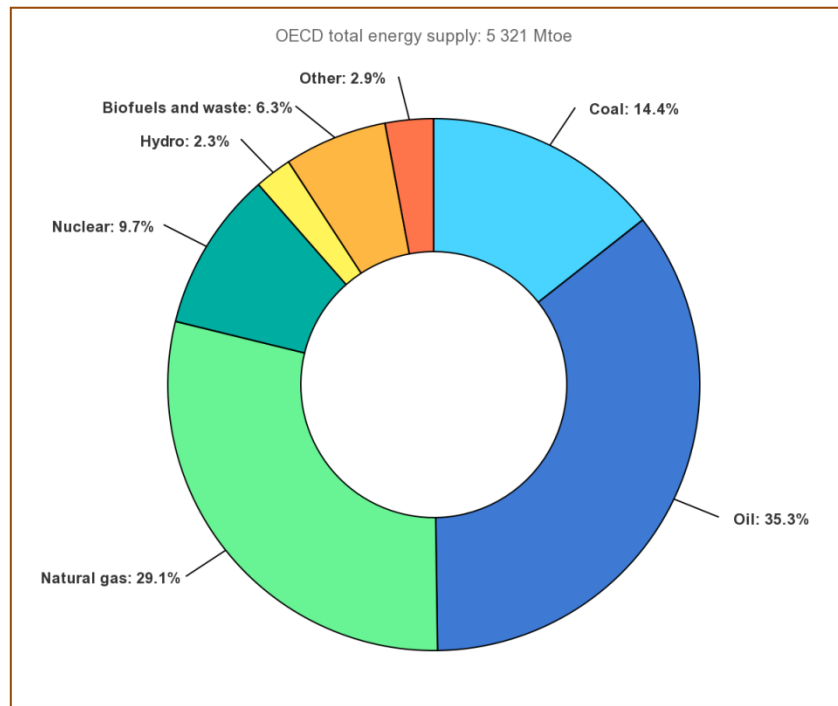

Πηγή: Enerdata, 2019

σημαντική ανεπάρκεια σε ενεργειακούς πόρους, β) η μεταβαλλόμενη τιμή και συνεχής ζήτηση του πετρελαίου, γ)η κλιματική αλλαγή, οι πιθανές κατά τόπους αναταραχές ή ακόμη και η πολιτική αποδοτικότητα των ισχυρών κρατών (σελ.25-26).

Η ισορροπία ισχύος, ανάλογα με το ποιος κατέχει σε παγκόσμιο επίπεδο την ενέργεια, αποτελεί ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο σκηνικό. Ενώ λοιπόν μέχρι πριν την έναρξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου η ενέργεια διακινούνταν από ιδιωτικές εταιρίες, από την δεκαετία του 1920 μέχρι και το 1970 μεγάλο μέρος αυτής πέρασε στα χέρια των εθνικών κυβερνήσεων, κυρίως λόγω της στρατηγικής της σπουδαιότητας σε μια σειρά από ζητήματα. Μετά την πτώση της Ε.Σ.Σ.Δ. και τον ερχομό της νέας χιλιετίας, οι κρατικοί δρώντες άρχισαν να μοιράζονται τον έλεγχο και τον ανταγωνισμό για την ενέργεια με ιδιωτικές εταιρίες, που κατευθυνόταν σε ορισμένες χώρες όπως στη Ρωσία από «ολιγάρχες» με μεγάλη δύναμη και επιρροή (Hogselius, 2019, σελ.40-43). Όπως βλέπουμε στον Πίνακα 2 (σελ.18), η γεωπολιτική σημασία τόσο του πετρελαίου όσο και του φυσικού αερίου είναι αδιαμφισβήτητη, με το πετρέλαιο να καταλαμβάνει το 35,3% της συνολικής προμήθειας για τις χώρες του ΟΕCD και το φυσικό αέριο το 29,1% αυτής έχοντας συνεχώς ανοδική τάση. Με τον ερχομό του 21^{ου} αιώνα η Ευρώπη φάνηκε να στρέφεται ξεκάθαρα προς το φυσικό αέριο, το οποίο άρχισε να καταλαμβάνει μια ολοένα και μεγαλύτερη θέση στο συνολικό μέρισμα κατανάλωσης.

Πίνακας 2: Συνολική προμήθεια ενέργειας ανά πηγή στις χώρες του OECD

Πηγή: IEA, World Energy Balances, 2020

Οι Ευρωπαϊκές χώρες αλλά και οι Ασιατικές αγορές βρέθηκαν σε σημείο ενεργειακής ανεπάρκειας στο εσωτερικό τους με αποτέλεσμα την αύξηση της συνολικής ζήτησης σε παγκόσμιο επίπεδο (Τσακίρης, 2018, σελ.522).

Διαφαίνεται συνεπώς κατά τον τρέχον αιώνα μια σταδιακή στροφή προς το φυσικό αέριο, ως βασική μορφή ενέργειας με γεωπολιτικές προεκτάσεις και σημαντική επιρροή στις σύγχρονες διακρατικές σχέσεις. Στην περίπτωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η αυξανόμενη ζήτηση και οι σχετικά χαμηλές τιμές του φυσικού αερίου σε συνδυασμό με τη σταδιακή ισχυροποίηση της επιρροής των Η.Π.Α. στις διεθνείς αγορές του φυσικού αερίου, θα μπορούσε να στρέψει την Ευρωπαϊκή Ένωση σε άλλες διεξόδους, λύνοντας το μείζον πρόβλημα της ενεργειακής της ασφάλειας και τη συναλλαγή με προβληματικούς και απαιτητικούς προμηθευτές (Blazen, 2015, σελ.264). Φυσικά μια τέτοια κίνηση από τις Ευρωπαϊκές χώρες θα δημιουργούσε μια εκτεταμένη μεταβολή στις γεωπολιτικές ισορροπίες και ένα ανεπανόρθωτο ρήγμα στις σχέσεις με την Ρωσία. Πρέπει να σημειωθεί ότι το φυσικό αέριο αποτελεί ένα ευαίσθητο πολιτικά ζήτημα, καθώς οι αγορές του φυσικού αερίου, σε αντίθεση με τις αντίστοιχες του πετρελαίου, είναι μόνον μερικώς παγκοσμιοποιημένες (Szulecki, 2018, σελ.256). Συνεπώς, η άκρως τοπική φύση της διάθεσης και προμήθειας του φυσικού αερίου ελαχιστοποιεί τις επιλογές των Ευρωπαϊκών κρατών και δημιουργεί σημαντικά πολιτικά ζητήματα που

απειλούν να διαταράξουν τις διεθνείς ισορροπίες στον ίδιο βαθμό που το πετρέλαιο το πραγματοποιούσε κατά τον περασμένο αιώνα.

2.2 Η Ενεργειακή Εξάρτηση των Σύγχρονων Κρατών

Τη σύγχρονη εποχή οι ανταγωνισμοί με αφορμή την πρόσβαση και την εξασφάλιση των ενεργειακών πόρων δεν μπορούν σε καμία περίπτωση να εκλείψουν, κυρίως λόγω της διευρυμένης ανισομέρειας των ενεργειακών κοιτασμάτων ανά γεωγραφική περιοχή του πλανήτη. Η συνεχώς εξελισσόμενη δυναμική των διακρατικών σχέσεων δομεί ενεργειακά συστήματα που θα πρέπει να θωρακίσουν τις σχέσεις τους με βάση την αμοιβαία εμπιστοσύνη, αφού η ενεργειακές συναλλαγές επηρεάζονται από πολυάριθμους αστάθμητους διασυννοριακούς παράγοντες και είναι πάντοτε ρευστές (Hogselius, 2019, σελ.30-31). Στα σύγχρονα κράτη η ένταση της κατανάλωσης της ενέργειας αυτομάτως οδηγεί σε αυξανόμενη ζήτηση ενώ ταυτόχρονα ενισχύεται η εξάρτηση σε συγκεκριμένα καύσιμα, κάτι που καθιστά ένα κράτος αρκετά ευάλωτο σε περιπτώσεις ξαφνικής διακοπής της ενεργειακής προμήθειάς του (Chevalier, 2009, σελ.34). Έτσι παρατηρούνται κράτη-τροφοδότες να στηρίζουν σημαντικό μέρος της οικονομίας τους στην ασφαλή διακίνηση της ενέργειας και στην αυξανόμενη κατανάλωση από τα αντίστοιχα κράτη-προμηθευτές.

Η αυξανόμενη ωστόσο ενεργειακή εξάρτηση δημιουργεί μείζονα προβλήματα εθνικής ασφάλειας στα εμπλεκόμενα κράτη, καθώς το ενδεχόμενο διακοπής της ενεργειακής τροφοδότησης επηρεάζει μια σειρά από θεμελιώδεις παραμέτρους και μπορεί να διαταράξει οριστικά την εύρυθμη λειτουργία ενός κράτους. Το διεθνές εμπόριο ενέργειας ενέχει επιπλέον συγκεκριμένους κινδύνους που είναι σκόπιμο να ληφθούν υπόψη. Ο βασικότερος κίνδυνος αφορά στην ασφαλή διέλευση και μεταφορά της ενέργειας, ωστόσο προκύπτουν και επιπρόσθετοι κίνδυνοι που οφείλουν να εξεταστούν. Οι οικονομικοί κίνδυνοι με τη μορφή ραγδαίας μεταβολής της τιμής του καυσίμου, των οικονομικών κυρώσεων ή ακόμη του οικονομικού εμπάργκο δεν είναι καθόλου αμελητέοι, ενώ επιμέρους περιβαλλοντικοί και πολιτικοί κίνδυνοι που οφείλονται σε κρατικούς και διεθνείς δρώντες μπορούν να επηρεάσουν κομβικά το διεθνές εμπόριο ενέργειας (Hogselius, 2019, σελ.87-88). Υπάρχουν αρκετοί επιμέρους παράγοντες που καθορίζουν την ενεργειακή ασφάλεια ενός κράτους ή επιτρέπουν την ενεργειακή ανεξαρτησία του. Ο Blazen (2015) σημειώνει ότι η *ενεργειακή ασφάλεια* λειτουργεί ως μια «ομπρέλα» που υπερκαλύπτει αφενός ζητήματα εσωτερικής

ασφάλειας, όπως εγχώρια τρομοκρατία, και αφετέρου εξωτερικούς κινδύνους, όπως αντίπαλα κράτη που επιχειρούν να διαταράξουν την ενεργειακή τροφοδότηση ενός κράτους, ενώ εσχάτως αυτή σχετίζεται με μεμονωμένους δρώντες ή φυσικές καταστροφές με επιπτώσεις στην ενέργεια (σελ.588-590).

Οι οικονομικές σχέσεις στον τομέα της ενέργειας στο σύγχρονο περιβάλλον έχουν διαμορφώσει σχέσεις αλληλεξάρτησης και όχι καθαρής εξάρτησης ανάμεσα σε κράτη και οντότητες. Εξετάζοντας το παράδειγμα των διμερών ενεργειακών σχέσεων ανάμεσα στην Ε.Ε. και τη Ρωσία, εύκολα θα αντιληφθούμε ότι σε περίπτωση διακοπής των εξαγωγών-εισαγωγών και οι δύο πλευρές θα ζημιωθούν το ίδιο σημαντικά, με το οικονομικό πλήγμα να είναι βέβαιο και για τη χώρα-προμηθευτή (Hogselius, 2019, σελ.96). Η ασφαλής προμήθεια ενέργειας μετατρέπεται έτσι σταδιακά σε μείζον ζήτημα άμεσα συνδεδεμένο με την *ενεργειακή ασφάλεια*, ενώ στην περίπτωση της Ε.Ε. η αυξανόμενη ζήτηση του φυσικού αερίου επιτάσσει να ληφθούν υπόψη γεωπολιτικοί συσχετισμοί καθώς μιλάμε πλέον για την παγκοσμιοποίηση των τοπικών αγορών ενέργειας (Leveque et al, 2010, σελ.5). Επομένως, αντιλαμβανόμαστε ότι σταδιακά η *ενεργειακή ασφάλεια* ως έννοια τείνει να αποτελέσει βασικό άξονα της διεθνούς ισχύος των κρατών σχετιζόμενη άμεσα με την ενεργειακή αλληλεξάρτηση και την αυτάρκειά τους.

2.3 Η Ενέργεια ως Παράγοντας Ισχύος ενός Κράτους την Σύγχρονη Εποχή

Η ισχύς ενός κράτους οριοθετείται και εκφράζεται σε διάφορους τομείς της πολιτικής και της στρατηγικής του. Όπως έχει προαναφερθεί, η ενέργεια και ο έλεγχος των ενεργειακών πόρων αποτελούν βασική επιδίωξη για κάθε κράτος ώστε να διασφαλίσει την επιβίωση του αλλά και μια δυναμική παρουσία στο διεθνές σύστημα. Ακόμη, η ασφαλής διοχέτευση και μεταφορά της ενέργειας μέσω διακρατικών συμφωνιών, τροφοδοτεί σημαντικά χώρες εξαγωγείς που εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό οικονομικά από το εμπόριο της ενέργειας. Έτσι η ισχύς ενός κράτους μπορεί να εξασφαλιστεί μέσω της αδιάκοπης προμήθειας ενέργειας και τη διασφάλιση των ενεργειακών του αποθεμάτων. Για να διατηρήσει ή να ισχυροποιήσει την ισχύ του ένα κράτος στο διεθνές σύστημα, οφείλει να λάβει υπόψη τη σπουδαιότητα της *ενεργειακής ασφάλειας* και τους αντίστοιχους κινδύνους που αυτή ενέχει.

Αναφορικά με την ισχύ ενός κράτους, αυτή σαφώς χαρακτηρίζεται από διαφορετικές εκφάνσεις με την ίδια στρατηγική σημασία. Πρωτίστως η ισχύς συνδέεται εννοιολογικά με την δύναμη που είτε μπορεί να οδηγήσει στην έκλυση βίας είτε να ασκηθεί με τη μορφή εξουσίας έναντι μιας άλλης οντότητας ή ακόμη και με την μορφή της επιρροής στα πλαίσια ενός συστήματος κρατών (Κουσκουβέλης, 2004, σελ.141-42). Δεν λίγα τα κράτη, ιδιαίτερα οι χώρες-παραγωγοί ενέργειας και τα μέλη του OPEC, που έχουν κατά καιρούς συνδέσει ευθέως την εθνική τους πολιτική με τον πλήρη κρατικό έλεγχο των ενεργειακών πόρων μέσω της ίδρυσης κρατικών εταιριών πετρελαίου και φυσικού αερίου (Chevalier, 2009, σελ.30). Η εξασφάλιση της μέγιστης ισχύος για τα κράτη αυτά κρίνεται μέσα από τον πλήρη έλεγχο και την εθνική κυριαρχία επί του σημαντικότερου δικού τους συντελεστή ισχύος που δεν είναι άλλος από τα ενεργειακά κοιτάσματα.

Για να καταφέρει ένα κράτος να ενδυναμώσει την ισχύ του και τον ρόλο του στο σύστημα, θα πρέπει να εφαρμόσει μια ενεργειακή πολιτική που να αντιλαμβάνεται τον βαθμό εξάρτησης από άλλα κράτη στον ενεργειακό τομέα, ενώ ταυτόχρονα μπορεί και διακρίνει πιθανούς συμμάχους ή μελλοντικές συνεργασίες με άλλα κράτη (Conant & Gold, 1978, σελ.7). Η ισχύς ενός κράτους βασίζεται σε σημαντικό βαθμό στις ανάλογες πηγές πλούτου που αυτό διαθέτει, είτε επίγειες (καλλιεργήσιμες εκτάσεις) είτε υπόγειες πηγές πλούτου, δηλαδή την ποσότητα κοιτασμάτων και υδρογονανθράκων που έχει στην κατοχή του (Κουσκουβέλης, 2004, σελ.164). Είναι σημαντικό τέλος να σημειωθεί ότι μια ισχυρή οικονομικά κρατική οντότητα δεν καθορίζεται μόνον μέσα από τις πλούσιες πλουτοπαραγωγικές πηγές που μπορεί να διαθέτει, αλλά και από την ύπαρξη μιας ισχυρής βιομηχανίας και τη χρήση προηγμένων τεχνολογικών μέσων που της επιτρέπουν να αξιοποιήσει η ίδια τον πλούτο που διαθέτει. Η ενέργεια σαφώς και αποτελεί έναν σημαντικό συντελεστή ισχύος που εξακολουθεί όμως να επηρεάζεται από τον βαθμό εξάρτησης ενός κράτους από άλλα κράτη και τον βαθμό αλληλεξάρτησης στις μεταξύ τους συναλλαγές. Για να διατηρηθεί η ισορροπία και να ελαχιστοποιηθεί ο κίνδυνος διαταραχής της προμήθειας ενέργειας, μέγιστο ρόλο έχει διαδραματίσει η *ενεργειακή ασφάλεια*. Υπό αυτό το πρίσμα θα μελετηθούν φυσικά και οι σχέσεις Ευρωπαϊκής Ένωσης-Ρωσίας που θα βρεθούν στο επίκεντρο της συγκεκριμένης μελέτης κατά τα επόμενα κεφάλαια.

2.4 Η Εννοιολογική Προσέγγιση της Ενεργειακής Ασφάλειας και η Επίδρασή της στην Διεθνή Πολιτική

Η *ενέργεια* ως συστατικό μέρος ομαλής λειτουργίας και ανταγωνιστικής παρουσίας κάθε κράτους στο διεθνές σύστημα, συνδέεται άμεσα με την ευρύτερη έννοια της *ενεργειακής ασφάλειας*. Καθώς οι σύγχρονες εθνικές οικονομίες βασίζονται ολοένα και περισσότερο στους ενεργειακούς πόρους, τα μεγαλύτερα αποθέματα βρίσκονται σε περιοχές όπως η Μέση Ανατολή, η Ρωσία, η Νιγηρία ή η Βενεζουέλα των οποίων οι κυβερνήσεις πολλές φορές έχουν ακολουθήσει την στρατηγική του πειθαναγκασμού με σκοπό τον έλεγχο των τιμών ή την αποφυγή δυσμενών για αυτές διεθνών πολιτικών αποφάσεων (Sovacool, 2011, σελ.11-12). Ταυτόχρονα, προκύπτει ο κίνδυνος σταδιακής *στρατιωτικοποίησης* της ενεργειακής ασφάλειας λόγω του υψηλού διακυβεύματος μιας πιθανής διαταραχής της προμήθειας των ενεργειακών πόρων, κάτι που θα παρεμπόδιζε την παγκοσμιοποίηση των ενεργειακών αγορών, επαναφέροντας τους κρατικούς δρώντες σε εξέχουσα θέση (Moran & Russell, 2009, σελ.8). Πέραν της εννοιολογικής προσέγγισης επομένως της *ενεργειακής ασφάλειας* κατά τον 21^ο αιώνα, εξίσου σπουδαίο είναι να προσδιορισθεί και η αντίστοιχη πολιτική των κρατών με βάση αυτή.

Αρχικά, εάν προσπαθήσουμε να προσδιορίσουμε με απλό και σαφή τρόπο την *ενεργειακή ασφάλεια*, θα καταλήξουμε σε μια κοινώς παραδεδεγμένη αντίληψη για αυτή. Έτσι, αυτή σίγουρα χαρακτηρίζεται από την συνεχή μεταβλητότητα στην διάθεση των ενεργειακών πόρων, τη στρατηγική της συμβολή στη διαμόρφωση της ισχύος των Μεγάλων Δυνάμεων, και φυσικά από την αναλογία του ελέγχου της ισχύος στα παγκόσμια αποθέματα υδρογονανθράκων τόσο από τα κράτη εισαγωγείς όσο και από τα κράτη εξαγωγείς (Τσακίρης, 2018, σελ.38). Οι πτυχές της *ενεργειακής ασφάλειας* μπορούν να αφορούν την τεχνολογική, περιβαλλοντική και κοινωνικοπολιτική επίδραση της ενέργειας, την οικονομική ευημερία και επιβίωση, τη στρατιωτική ασφάλεια και την προστασία από εσωτερικούς ή εξωτερικούς κινδύνους (Sovacool, 2011, σελ.78). Αναφορικά με τους ακριβείς κινδύνους που την διέπουν αυτοί είναι δύο βασικών ειδών: α) πολιτικοί κίνδυνοι που μπορεί να βασίζονται σε πολιτικές αναταραχές ή ακόμη και τρομοκρατικές επιθέσεις, ή β) φυσικοί κίνδυνοι που συνήθως είναι απόρροια φυσικών καταστροφών (Blazen, 2015, σελ.72). Ειδικότερα, ορίζεται επίσης ως *ενεργειακή ασφάλεια*, η εσωτερική και εξωτερική κατάσταση ενός κράτους όπου δεν υπάρχουν ξεκάθαρες ή πιθανές απειλές σχετιζόμενες με τα ενεργειακά του

οφέλη και εξασφαλίζεται πλήρως η οικονομική, βιομηχανική, και περιβαλλοντική βιωσιμότητά του (Radovanovic, 2018, σελ.8). Η ίδια είναι ακόμη άρρηκτα συνδεδεμένη με την ασφαλή προμήθεια ενέργειας για κάθε κράτος/οντότητα, ιδιαίτερα μάλιστα μετά την πετρελαϊκή κρίση του 1970 και την προσωρινή διακοπή του εφοδιασμού από τις χώρες του OPEC που οδήγησε στην ραγδαία αύξηση των τιμών των καυσίμων (Turksen, 2018, σελ.9). Σύμφωνα βέβαια με τους Moran και Russell (2009), η *ενεργειακή ασφάλεια* ενός κράτους/γεωγραφικής περιοχής μπορεί ακόμη να συνδεθεί με εξωτερικές τρομοκρατικές απειλές και συγκεκριμένα ισλαμιστικές ομάδες που δρουν σε περιοχές με πλούσια ενεργειακά αποθέματα και θα έβρισκαν κίνητρο να ελέγξουν τους ενεργειακούς πόρους βλάπτοντας άμεσα τους ιδεολογικούς τους εχθρούς (σελ.10). Μάλιστα, λόγω της επικινδυνότητας και της εκτεταμένης αστάθειας στο σημερινό σύστημα, για ορισμένα κράτη αυτή προσδιορίζεται ως η προοδευτική μείωση της ενεργειακής εξάρτησης, η αποθήκευση των ενεργειακών πόρων και η στροφή σε εναλλακτικές πηγές παροχής ενέργειας (Hogselius, 2019, σελ.112-13). Ωστόσο, είτε μιλάμε για την αποθήκευση ενέργειας είτε για την ασφαλή εξασφάλιση προμήθειας ενέργειας δίχως διακοπές και μεταβολές στην αξία της, η ενεργειακή ασφάλεια εξακολουθεί να κατέχει κεντρική θέση στην πολιτική των κρατών παγκοσμίως.

Όσον αφορά την Ευρωπαϊκή Ένωση, το στρατηγικό ενδιαφέρον των κρατών-μελών για την *ενεργειακή ασφάλεια* αναζωπυρώθηκε μετά την *Ουκρανική Κρίση* του 2009 και ιδιαίτερα μετά την προσάρτηση της Κριμαίας από την Ρωσία το 2014, καθώς η πολιτική των *Ευρωπαϊκών κυρώσεων* και η πιθανή διατάραξη της μεταφοράς φυσικού αερίου προς την Ευρώπη αποτέλεσαν βασικό ζήτημα ενεργειακής ασφάλειας και όχι μόνο (Szulecki, 2018, σελ.2-3). Βασιζόμενοι στο παράδειγμα της Ε.Ε., αντιλαμβανόμαστε την κρισιμότητα του όρου στις Διεθνείς Σχέσεις και το γεγονός ότι καμία ακατέργαστη πρώτη ύλη ή καύσιμο δεν μπορούν να θεωρηθούν ως δεδομένα. Είναι συνεπώς δεδομένο ότι η επαρκής διαθεσιμότητα σε πρώτες ύλες είναι πάντοτε στενά συνδεδεμένη με την οικονομική και τη στρατιωτική ισχύ ενός κράτους, όχι μόνο την σημερινή εποχή αλλά από την αρχαιότητα (Τσακίρης, 2018, σελ.19). Κατά τη διάρκεια του περασμένου αιώνα, αλλά και κατά τις τρέχουσες δεκαετίες η αυξανόμενη εξάρτηση στα ορυκτά καύσιμα και η συρρίκνωση των ενεργειακών αποθεμάτων των κρατών, δημιούργησαν προβλήματα ενεργειακής ανασφάλειας και οδήγησαν σε διακρατικές συγκρούσεις (Sovacool, Sidortsov & Jones, 2014, σελ.133). Με λίγα λόγια, η *ενεργειακή ασφάλεια*, στην σύγχρονη εκδοχή της, θα μπορούσε να οριστεί ως η επιτυχής για ένα κράτος εξασφάλιση και πρόσβαση στις απαραίτητες ποσότητες

ενέργειας σε κανονικές τιμές και δίχως κίνδυνο διατάραξης της διανομής της, ενώ αυτή συνήθως περιλαμβάνει πολλαπλούς δρώντες (κυβερνήσεις, οργανισμούς, εταιρίες) και επηρεάζεται άμεσα από ποικίλους γεωπολιτικούς συσχετισμούς (Srivastava & Callahan, 2016, σελ.60). Στην περίπτωση των διμερών σχέσεων Ε.Ε.-Ρωσίας αυτή αποτέλεσε ένα μείγμα των προαναφερθέντων παραμέτρων και συστατικών στοιχείων.

Κεφάλαιο 3: Ενεργειακές Σχέσεις Ευρωπαϊκής Ένωσης-Ρωσίας

3.1 Σύντομη Ιστορική Αναδρομή

Οι Ευρωρωσικές σχέσεις εκκίνησαν αρκετούς αιώνες πριν, συγκεκριμένα στην εποχή του Μεγάλου Πέτρου και της Μεγάλης Αικατερίνης, επηρεάστηκαν σημαντικά από τις ιδέες του διαφωτισμού, ενώ εξίσου έντονες ήταν οι διπλωματικές και εμπορικές διεργασίες ανάμεσα στις δύο πλευρές κατά τα αμέσως επόμενα χρόνια. Το ιστορικό τέλος της Τσαρικής Ρωσίας και η σύσταση της Ε.Σ.Σ.Δ., προκάλεσαν μεταβολές στο διεθνές σύστημα ιδιαίτερα κατά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου, ωστόσο, η ιδεολογική διαφοροποίηση της Δυτικής Ευρώπης από το Σοβιετικό καθεστώς, δεν ανέκοψε πλήρως της συναλλαγές και τα σημεία επαφής ανάμεσα στις δύο πλευρές. Αξιολογώντας τις σχέσεις των δύο πλευρών από την σύσταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (1993) με την σημερινή της μορφή έως την *Ουκρανική κρίση* του 2013, μπορούμε με σιγουριά να δούμε ότι από το κλίμα συνεννόησης και συνεργασίας υπήρξε μετάβαση σε ένα κλίμα σύγκρουσης, διαφωνιών και οικονομικών κυρώσεων (Maass, 2017, σελ.2). Στον ενεργειακό τομέα η Ρωσία μετά την κατάρρευση της Ε.Σ.Σ.Δ. κυριάρχησε ως βασικός προμηθευτής ενέργειας για μια σειρά από Ευρωπαϊκά κράτη, ενώ ο διάλογος για την ενέργεια ανάμεσα στις δύο πλευρές αποτέλεσε βασικό άξονα της πολιτικής των δύο οντοτήτων. Αυτή η αυξανόμενη εξάρτηση της Ε.Ε. από τη Ρωσία που σύμφωνα με τους Dupont και Oberthur (2015) βρισκόταν στο 55% του μεριδίου των εξαγωγών του Ρωσικού φυσικού αερίου κατά την δεκαετία του 1990, μειώθηκε στο 31.5% το 2008, γεγονός που οφειλόταν σε ποικίλους γεωπολιτικούς αλλά και περιβαλλοντικούς παράγοντες (σελ.161).

Η διατάραξη των σχέσεων συνεργασίας Ε.Ε.-Ρωσίας κατά πολλούς αποδίδεται στην μετατροπή του Ρωσικού κράτους σε ένα αυταρχικό και διεφθαρμένο καθεστώς με έλλειψη σεβασμού στα ανθρώπινα δικαιώματα, αλλά και τη μεγάλη απροθυμία της Ρωσίας να τηρήσει οποιαδήποτε οικονομική ή πολιτική μεταρρύθμιση είχε προτείνει η Ευρώπη (Maass, 2017, σελ.2-3). Επιπρόσθετα, εμπόλεμες καταστάσεις, στρατιωτικές επεμβάσεις και de facto κινήσεις του Ρωσικού κράτους, έφεραν την Ε.Ε. αντιμέτωπη με την Ρωσική Κυβέρνηση παραχωρώντας τη σκυτάλη σε οικονομικές και διπλωματικές κυρώσεις που ανέκοψαν κάθε ελπίδα για εμβάθυνση των μεταξύ τους σχέσεων. Μετά την Ουκρανική κρίση και την προσάρτηση της Κριμαίας το 2014, η *Συμφωνία*

Εταιρικής Σχέσης και Συνεργασίας ανάμεσα στη Ρωσία και την Ε.Ε. κατέρρευσε οριστικά, ενώ τα κράτη-μέλη κατέληξαν στα πέντε σημεία Ευρωπαϊκής πολιτικής απέναντι στην Ρωσία το 2016, ώστε να βρεθεί ένα κοινό σημείο επαφής ανάμεσα στα κράτη που επιθυμούσαν την απομόνωση της Ρωσίας και εκείνα που ήθελαν τη συνέχιση του διαλόγου (Van der Togt, 2020, σελ.36).

Μετά το τέλος της Ε.Σ.Σ.Δ. πολλοί πίστεψαν ότι η Ρωσία θα οπισθοχωρούσε στο διεθνές σκηνικό, αυτή όμως φάνηκε να επιστέφει δυναμικά χρησιμοποιώντας την ενέργεια ως βασικό όπλο. Η Ευρωπαϊκή εξωτερική πολιτική για την ενέργεια συνάντησε σημαντικά εμπόδια που αφορούσαν κυρίως στη διαφορετική αντιμετώπιση της Ρωσίας από διάφορα κράτη-μέλη, καθώς ισχυρά Ευρωπαϊκά κράτη όπως η Γερμανία, η Γαλλία ή η Ιταλία επεδίωξαν απευθείας συζητήσεις με την Ρωσία, ενώ τα μικρότερα κράτη τάχθηκαν υπέρ της συνέχισης του διαλόγου με το σύνολο των Ευρωπαϊκών κρατών (Kanet, 2010, σελ.267-68). Η Ρωσία εκμεταλλεύτηκε στρατηγικά, όπως θα δούμε παρακάτω, αυτό το διπλό μέτωπο αντιμετώπισής της, δημιουργώντας σύγχυση και διχογνωμίες στο εσωτερικό της Ε.Ε.. Οι *Ευρωπαϊκές κυρώσεις* ωστόσο κατά της Ρωσίας οδήγησαν σε διακοπή του ουσιαστικού διαλόγου και σε αδιέξοδο τις σχέσεις των δύο πλευρών. Ταυτόχρονα, απέτρεψαν την Ε.Ε. από το να ισχυροποιήσει την θέση της ως ρυθμιστική δύναμη απέναντι στους ανατολικούς και νότιους γείτονές της, και ως ηγετική δύναμη με στόχο την επίλυση συγκρούσεων όπως στη Λιβύη και τη Συρία (Van der Togt, 2020, σελ.37). Αναφορικά με τα επιμέρους στάδια του διαλόγου που καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό τις σχέσεις ανάμεσα στην Ε.Ε. και τη Ρωσία, αυτά συνοψίζονται ως εξής: α)η *Συμφωνία Εταιρικής Σχέσης και Συνεργασίας* του 1994, β) την *Συνθήκη για το Χάρτη της Ενέργειας* που υπεγράφη το 1994 και τέθηκε σε ισχύ το 1998, και τέλος τον διάλογο για την Ενέργεια που ξεκίνησε με την σημερινή του μορφή κατά τον ερχομό της νέας χιλιετίας (Kanet, 2010, σελ.272).

3.2 Η Συμφωνία Εταιρικής Σχέσης και Συνεργασίας (PCA): από την Συνεννόηση στην Σταδιακή Αποσταθεροποίηση

Είναι σαφές ότι μετά τη διάλυση της Ε.Σ.Σ.Δ. και τη διαμόρφωση μιας νέας τάξης πραγμάτων, η *Συμφωνία Εταιρικής Σχέσης και Συνεργασίας* (Partnership and Cooperation Agreement) ήταν αυτή που διαμόρφωσε σε μεγάλο βαθμό τον χαρακτήρα των διμερών σχέσεων Ε.Ε.-Ρωσικής Ομοσπονδίας. Ειδικότερα, η *PCA* βασιζόταν σε 4

βασικά σημεία δράσης και συνεργασίας: α) την οικονομία, β) την ελευθερία, την ασφάλεια και την δικαιοσύνη, γ) την εξωτερική ασφάλεια των δύο οντοτήτων, δ) και το κοινό έδαφος αναφορικά με την εκπαίδευση, την έρευνα και τον πολιτισμό (Tichy, 2019a, σελ.15). Το πλαίσιο της κύριας συζήτησης για την ενέργεια ανάμεσα στις δύο πλευρές επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από την συγκεκριμένη συμφωνία. Φυσικά, αντιλαμβανόμαστε ότι πρόκειται για μια Συμφωνία που το βασικό της πλαίσιο διαμορφώθηκε κατά την δεκαετία του 1990 και το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, ενώ οι βασικές της διατάξεις υπεγράφησαν στα τέλη του περασμένου αιώνα και κατά τις αρχές της νέας χιλιετίας. Επομένως ποικίλα τεχνικά ζητήματα προέκυψαν σχετικά με την εγκυρότητα και τον σύγχρονο χαρακτήρα της. Ο Umut Turksen (2018) εντοπίζει τεχνικά ζητήματα που αφορούν την αρχική συμφωνία και τα 15 Ευρωπαϊκά κράτη-μέλη που συμμετείχαν στην υπογραφή της, ενώ σήμερα υπάρχουν 28, αλλά και πληθώρα νομικών ή διαδικαστικών ζητημάτων που πλέον βασίζονται στην έλλειψη προθυμίας από τις δύο πλευρές για περαιτέρω εμβάθυνση του διαλόγου πέραν των συμφωνηθέντων της *Συνθήκης για το Χάρτη της Ενέργειας* (σελ.45-46). Συγκεκριμένα, η *ECT* που θεσπίστηκε το 1994 και τέθηκε σε ισχύ το 1998, προέβλεπε εκτός των άλλων: προστασία των ενεργειακών επενδύσεων, ελευθερία στη μεταφορά της ενέργειας, εμπόριο ενέργειας βασιζόμενο στους κανόνες του ΠΟΕ και φυσικά βελτίωση της ενεργειακής αποδοτικότητας (Turksen, 2018, σελ.48-49). Η Ρωσία αν και αρχικά φάνηκε να προσδένεται στο άρμα των παραπάνω συμφωνιών και συνθηκών, τα τελευταία χρόνια ξεκίνησε να διαχωρίζει την θέση της από αυτές και να χαράζει μια εμφανώς διαφορετική πορεία.

Οι σχέσεις των δύο πλευρών όσον αφορά τις οικονομικές συναλλαγές, την διπλωματία της ενέργειας και άλλους τομείς, δεν μπορούν σε καμία περίπτωση να χαρακτηριστούν ως σταθερές τα τελευταία χρόνια. Ενώ λοιπόν κατά την δεκαετία του 1990 είχαμε πολλαπλά σημεία επαφής και συνεννόησης ανάμεσα στις δύο πλευρές, περάσαμε στην σταδιακή επιδείνωση των σχέσεών τους λόγω διαφόρων παραγόντων. Ένα πρώτο αξιοσημείωτο γεγονός που καθόρισε τις Ευρωρωσικές σχέσεις κατά τα πρώτα έτη της νεοσύστατης Ρωσικής Ομοσπονδίας, ήταν αδιαμφισβήτητα η από κοινού συμβολή στις συζητήσεις για ειρήνη στη σύρραξη του Κοσσοβού, όπου η Ρωσία έπαιξε καθοριστικό ρόλο ως μεσολαβήτρια δύναμη στις διαπραγματεύσεις σε πλήρη συνεργασία με την Ε.Ε.. Μάλιστα, ο τότε πρόεδρος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου G.Schroeder παραδέχθηκε δημόσια ότι: «η Γερμανία και η Ευρωπαϊκή Ένωση χρησιμοποίησαν τις παραδοσιακά καλές σχέσεις τους με τη Ρωσία για την επίτευξη της

ειρήνης και ότι τίποτα δεν θα είχε επιτευχθεί δίχως την Ρωσική συμβολή στις διαπραγματεύσεις» (Maass, 2017, σελ.16). Κατά τον Δεύτερο πόλεμο της Τσετσενίας ωστόσο, η συνολικά θετική στάση της Ε.Ε. και των Η.Π.Α. απέναντι στους Τσετσένους μαχητές, που επέκριναν την πρώτη κυβέρνηση του V.Putin για παράβαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην περιοχή, οδήγησε στην αρνητική ανταπόκριση της Ρωσίας απέναντι στον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας μετά την 11/9 (Sergunin, 2016, σελ.154). Η περίπτωση της Τσετσενίας έφερε επίσης τη Ρωσία για πρώτη φορά αντιμέτωπη με ηπίου βαθμού οικονομικές κυρώσεις από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ωστόσο, οι συγκεκριμένες κυρώσεις όπως και οι αντίστοιχες 13 έτη αργότερα ως αποτέλεσμα της Ουκρανικής κρίσης, δεν είχαν ούτε ισχυρό αντίκτυπο, ούτε είχαν την σύμφωνη γνώμη όλων των κρατών-μελών (Maass, 2017, σελ.37). Αδιαμφισβήτητα η Ρωσική επιρροή και το επίπεδο των οικονομικών και διπλωματικών σχέσεων με ορισμένα Ευρωπαϊκά κράτη, απέτρεψε και στις δύο περιπτώσεις τη διαμόρφωση μιας κοινής Ευρωπαϊκής πολιτικής οικονομικών κυρώσεων με υπολογίσιμη ένταση και επιπτώσεις.

Οι σχέσεις ανάμεσα στην Ε.Ε. και τη Ρωσία πέρασαν σε μια νέα φάση μετά την κρίση του 2008 στην Γεωργία και την Ρωσο-Ουκρανική κρίση του 2009 που ανέδειξε για μια ακόμη φορά τις αδυναμίες εφοδιασμού και εναλλακτικών επιλογών στον ενεργειακό τομέα για την Ευρώπη. Η Ρωσική Κυβέρνηση αντιμετώπισε τη Γεωργιανή εισβολή στην Νότια Οσσετία με άμεση στρατιωτική επέμβαση. Παραδόξως, η Ευρωπαϊκή παρουσία στην περιοχή για την επίλυση της κρίσης δεν αντιμετωπίστηκε αρνητικά από τη Ρωσική πλευρά (Sergunin, 2016, σελ.158). Έτσι, παρόλο που η παρουσία των Η.Π.Α., του NATO και του Συμβουλίου Ασφαλείας του Ο.Η.Ε. αντιμετωπίστηκαν με έντονη καχυποψία από την Ρωσική Κυβέρνηση, ο E.Lavrov δήλωσε ανοικτά ότι: «δόθηκε μια καθαρά Ευρωπαϊκή λύση στο πρόβλημα» (Kanet, 2010, σελ.131). Για την Ευρωπαϊκή Ένωση η παρουσία στη Γεωργιανή κρίση ως βασική μεσολαβήτρια δύναμη επιβεβαίωνε τα ενεργειακά συμφέροντα στην ευρύτερη περιοχή του Καυκάσου και την ανάγκη εύρεσης εναλλακτικών λύσεων ενεργειακού εφοδιασμού όπως το εγχείρημα του αγωγού *Nabucco* (Kanet, 2010, σελ.130). Σε γενικές γραμμές εξακολούθησε να υπάρχει μια κοινή γραμμή συνεννόησης ανάμεσα στην Ευρώπη και τη Ρωσία, η οποία ισχυροποιούνταν αρκετά μέσω της μόνιμης ενεργειακής συνεργασίας/συναλλαγής των δύο πλευρών. Κατά την τρίτη εκλογή και άνοδο του V.Putin στην εξουσία, παρατηρήθηκαν σημαντικές αλλαγές στο δόγμα της Ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, με την *Ουκρανική κρίση* του 2014 να συμβάλλει σε

μεγάλο βαθμό σε αυτό. Ειδικότερα, δόθηκε μεγαλύτερη έμφαση στην αναβάθμιση του ρόλου της Ρωσίας στον νέο «πολυκεντρικό» κόσμο, έγιναν αναφορές στην Ασφάλεια του διαστήματος και την περιοχή της Αρκτικής, ενώ ιδιαίτερη σημασία δόθηκε στην αντιμετώπιση εσωτερικών απειλών που θα λειτουργούσαν αποσταθεροποιητικά για την Ρωσική Κυβέρνηση (Sergunin, 2016, σελ.163-64). Η περίπτωση της Ουκρανίας, η αντίδραση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και το ζήτημα του ενεργειακού εφοδιασμού των Ευρωπαϊκών κρατών, οδήγησαν όπως θα δούμε παρακάτω σε μια νέα φάση τις σχέσεις Ε.Ε.-Ρωσίας.

3.3 Η Ουκρανία ως Πεδίο Συνεχούς Ανταγωνισμού και Αντιπαράθεσης

Η Ουκρανία από την ίδρυση της αμέσως μετά την διάλυση της Ε.Σ.Σ.Δ. είχε πάντοτε ως αντικείμενο εσωτερικού διχασμού ή διαμάχης την συμπόρευση με την Ε.Ε. ή την Ρωσία. Η πολιτική κρίση της Ουκρανικής *Πορτοκαλί Επανάστασης* και η καθοριστική Ευρωπαϊκή συμβολή στις συζητήσεις και τις διαπραγματεύσεις για εκεχειρία, έδωσε αδιαμφισβήτητα το έναυσμα ώστε με την εκλογή του V.Yushchenko το 2004 να συμπορευθεί η Ουκρανία με την Ε.Ε. εγκαταλείποντας τη Ρωσική προστασία (Maass, 2017, σελ.84). Παράλληλα, οι σχέσεις Ε.Ε.-Ρωσίας πέρασαν γρήγορα σε ένα νέο στάδιο ήπιου ανταγωνισμού αναφορικά με την πολιτική ισχύ της κάθε οντότητας ως προς την επίλυση κρίσεων και συρράξεων που θα προέκυπταν στο εγγύς μέλλον. Στον τομέα της ενέργειας, ο ανταγωνισμός των δύο πλευρών κλιμακώθηκε κυρίως μέσω της *ECT* καθώς η Ε.Ε. προσπάθησε να εξωθήσει με αυτήν την Ρωσία να φιλελευθεροποιήσει την αγορά της, ενώ ταυτόχρονα η Ρωσία προσπάθησε μέσω της Συνθήκης να επεκτείνει τον κρατικό έλεγχο στον κλάδο της ενέργειας (Maass, 2017, σελ.115). Η προσπάθεια της Ε.Ε. να αποκτήσει ρυθμιστικό ρόλο και να συνδιαμορφώσει με την Ρωσία κοινές οικονομικές αξίες με γνώμονα την ενέργεια, φάνηκε να αποτυγχάνει. Βασικό σημείο σύγκρουσης των δύο πλευρών υπήρξε η Ουκρανία και η διαχείριση της κατάστασης στο εσωτερικό της.

Αμέσως μετά την Ουκρανική *Πορτοκαλί Επανάσταση*, η Ε.Ε. αντιμετώπισε τον κίνδυνο διακοπής ή μείωσης της παροχής Ρωσικού φυσικού αερίου, κάτι που επέσπευσε τα σχέδια για την κατασκευή του αγωγού *Nord Stream* που θα περνούσε από τις χώρες της Βαλτικής και θα παρέκαμπτε την ασταθή Ουκρανική περιοχή (Leveque et al, 2010, σελ.62). Η Ρωσοουκρανική κρίση του φυσικού αερίου του 2009, επιδείνωσε

την θέση της Ρωσίας ως χώρα προμηθευτή, θίγοντας επίσης το κύρος της Ουκρανίας ως χώρα διέλευσης και διοχέτευσης ενέργειας προς τον Ευρωπαϊκό χώρο. Η συγκεκριμένη κρίση ήρθε τρία έτη μετά από αυτήν του 2006 με την Ρωσική Κυβέρνηση να κατηγορεί την Ουκρανία για δολιοφθορά κατά την μεταφορά του φυσικού αερίου, με αποτέλεσμα την προσωρινή διακοπή της μεταφοράς του προς την Ουκρανία. Η Ε.Ε. στηρίχθηκε σε ορισμένα αποθέματα που υπήρχαν, ενώ για μια ακόμη φορά τονίστηκε η σπουδαιότητα της ενεργειακής ασφάλειας και η διαφορετική αντίληψη αυτής, με βάση τα συμφέροντα της κάθε πλευράς (Yergin, 2020, σελ.85-86). Η δυσπιστία της Ε.Ε. μεγάλωσε και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, με την κοινή στήριξη των περισσότερων κρατών-μελών, άρχισε να προωθεί τα σχέδια κατασκευής μιας νότιας διόδου φυσικού αερίου (*Southern Gas Corridor*) που θα παρέκαμπτε την Ουκρανία, διοχετεύοντας το φυσικό αέριο της Κασπίας μέσω του Αζερμπαϊτζάν και της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή ήπειρο (Dellecker & Gomart, 2011, σελ.185).

Το 2013 η Ουκρανία πέρασε εκ νέου σε μία φάση εσωτερικών πολιτικών αναταραχών και διχασμού με την πολιτική ισορροπία ισχύος και τις σχέσεις Ε.Ε.-Ρωσίας να δοκιμάζονται ξανά. Η όξυνση του ανταγωνισμού των δύο πλευρών αναφορικά με την εμπλοκή της Ρωσίας στο εσωτερικό της Ουκρανίας, οδήγησε σε περαιτέρω επιδείνωση του εμπορίου ενέργειας ανάμεσα στις δύο πλευρές, με τις κυρώσεις της Ε.Ε. κατά της Ρωσίας να έρχονται ως μέγιστη μορφή πίεσης και να προωθούνται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Η Ρωσική εισβολή στην Κριμαία κατά το 2014 οδήγησε στο πάγωμα του αγωγού *South Stream* και ανέδειξε την πλήρη πολιτικοποίηση των Ευρωρωσικών ενεργειακών σχέσεων, όπου προκρίθηκαν τα γεωπολιτικά κίνητρα έναντι των οικονομικών (Ma et al, 2019, σελ.397). Η προσάρτηση της Κριμαίας και η προκήρυξη δημοψηφίσματος από την Ρωσία, αντιμετωπίστηκε με δυσμένεια από την Ε.Ε. ως αντίθετη σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο και το Ουκρανικό Σύνταγμα. Ταυτόχρονα, οι Ευρωπαϊκές κυρώσεις θεωρήθηκαν ως το μοναδικό εργαλείο πίεσης της Ε.Ε. έναντι της Ρωσίας, δημιουργώντας ένα καθοριστικό ρήγμα στους δεσμούς των δύο πλευρών (Maass, 2017, σελ.177-78). Ο στρατηγικός ρόλος της Ουκρανίας στην ενεργειακή προμήθεια, υπονομεύτηκε ακόμη περισσότερο μετά την Ρωσική προώθηση του αγωγού *Turk Stream* που χρησιμοποιήθηκε ως εναλλακτική δίοδος μεταφοράς φυσικού αερίου από την Μαύρη Θάλασσα προς την Τουρκία και την Ευρώπη (Schoen & Krijger, 2019, σελ.29-30). Η επιβολή κυρώσεων και η αναζήτηση εναλλακτικών δράσεων από τη Ρωσία, παρεμπόδισαν τον διάλογο και οδήγησαν σαφέστατα σε μια νέα φάση τις σχέσεις Ε.Ε.-Ρωσίας.

3.4 Ο Διάλογος Ε.Ε.-Ρωσίας για την Ενέργεια και οι Ευρωπαϊκές Κυρώσεις

Οι σχέσεις της Ε.Ε. με τη Ρωσία ήταν πάντοτε άρρηκτα συνδεδεμένες με την ενέργεια. Ωστόσο, οι κυρώσεις που ήρθαν ως αποτέλεσμα πολιτικών ενεργειών και οι αντίστοιχες γεωπολιτικές προεκτάσεις τους, μετέβαλαν σε μεγάλο βαθμό την ακριβή φύση των σχέσεών τους. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ε.Ε. η Ρωσία αποτελεί πλέον τον 5^ο κατά σειρά εμπορικό εταίρο, ενώ για τη Ρωσία οι Ευρωπαϊκές εισαγωγές καταλαμβάνουν το 40% του συνολικού της εμπορίου, με την Ε.Ε. να είναι ο μεγαλύτερος ξένος επενδυτής στη Ρωσία (EEAS, 2021). Επιπρόσθετα, η Ρωσία κατέχει 18% των παγκοσμίων αποθεμάτων σε φυσικό αέριο με την Ε.Ε. να είναι μακράν στο σύνολό της ο μεγαλύτερος εισαγωγέας ενέργειας σε παγκόσμιο επίπεδο. Μάλιστα, η εξάρτηση της Ε.Ε. σε φυσικό αέριο αναμένεται να αυξηθεί σημαντικά μέχρι το 2030, με την Ευρωπαϊκή παραγωγή φυσικού αερίου να συρρικνώνεται αυξάνοντας την ανάγκη της Ε.Ε. να εισάγει (Turksen, 2018, σελ.5-6). Ειδικότερα, ακόμη και με την χρήση των Νορβηγικών αποθεμάτων φυσικού αερίου, το ενεργειακό χάσμα φαίνεται να διογκώνεται, ενώ παράλληλα η ζήτηση αυξάνεται με το Ρωσικό αέριο να αποτελεί την ασφαλέστερη επιλογή στην παρούσα φάση για την Ε.Ε. (Schoen & Krijger, 2019, σελ.27).

Ο Ευρωρωσικός διάλογος για την ενέργεια ξεκίνησε με κάθε επισημότητα το 2000 κατά την 6^η Σύνοδο Κορυφής ανάμεσα στην Ε.Ε. και τη Ρωσία. Οι συναντήσεις ανάμεσα στον Ευρωπαϊκό Επίτροπο και τον Ρώσο Υπουργό Ενέργειας άρχισαν να λαμβάνουν χώρα δύο φορές τον χρόνο, ενώ κάθε χρόνο εκδίδονταν επίσημη έκθεση προόδου από τις δύο πλευρές (Turksen, 2018, σελ.56-7). Οι δύο πλευρές σαφώς δόμησαν τις σχέσεις τους στα πλαίσια της αμοιβαίας εξάρτησης. Η Ε.Ε. σίγουρα αποζητούσε ενεργειακούς πόρους και αξιόπιστους προμηθευτές ενέργειας, ενώ η Ρωσία ανέκαθεν βασιζόταν στις ξένες επενδύσεις και τις αξιόπιστες αγορές ενέργειας έτσι ώστε να επιτύχει την μέγιστη δυνατή οικονομική ανάπτυξη (Tichy, 2019a, σελ.18). Με βάση τον *Οδικό Χάρτη για την Ενέργεια* του 2013, βρέθηκε το ακριβές σημείο επαφής των δύο πλευρών αναφορικά με την εισαγωγή-εξαγωγή ενέργειας, τον εκσυγχρονισμό της προμήθειας ενέργειας και τον προσανατολισμό ως προς τη σταδιακή μείωση των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα κατά τη διαδικασία παραγωγής ενέργειας (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013).

Η ερμηνεία της Ευρωπαϊκής εξάρτησης αναφορικά με την προμήθεια Ρωσικών ενεργειακών πόρων είναι διττή. Με βάση μια γεωπολιτικής φύσεως, ρεαλιστική προσέγγιση φαίνεται ότι η Ε.Ε. παρουσιάζει μια έκδηλη αδυναμία να ικανοποιήσει τις ενεργειακές της ανάγκες ούσα αρκετά εξαρτώμενη από τη Ρωσική ενέργεια. Μια άλλη ερμηνεία αφορά την Πολωνία και τα Βαλτικά κράτη που βλέπουν με έντονο προβληματισμό τη Ρωσική εξάρτηση της Ε.Ε., προχωρώντας στην *ασφαλειοποίηση των ενεργειακών σχέσεων με τη Ρωσία*, ενώ Δυτικά κράτη-μέλη όπως η Γερμανία, η Ιταλία και η Αυστρία την αντιμετωπίζουν θετικά (Szulecki, 2018, σελ.252-3). Αυτή η κοινώς παραδεκτή τρωτότητα της Ε.Ε. και η υπέρμετρη εξάρτηση, δημιουργεί διχασμό ανάμεσα στα κράτη-μέλη και ανομοιογένειες στην εξωτερική πολιτική της. Σε καμία περίπτωση βέβαια δεν μπορεί να αμφισβητηθεί η οικονομική ανωτερότητα της Ε.Ε. έναντι της Ρωσίας βάση Α.Ε.Π.. Ταυτόχρονα, η μεταξύ τους διάσταση φαίνεται να προσανατολίζεται, ιδίως μετά την Ουκρανική κρίση του 2014 και τον εμφύλιο πόλεμο στην Συρία, σε πολιτικά ζητήματα και αντιθέσεις που αφήνουν τον ενεργειακό τομέα εμφανώς ανεπηρέαστο (Szulecki, 2018, σελ.261-2).

Η Ουκρανική διαμάχη επέφερε, ως ένδειξη αλληλεγγύης, μια σειρά σκληρών κυρώσεων της Ε.Ε. κατά της Ρωσίας με σημαντικό αντίκτυπο στην οικονομία της. Ειδικότερα, αυτές περιλάμβαναν το πάγωμα των δανείων πέντε μεγάλων Ρωσικών τραπεζών, ενώ ταυτόχρονα βρέθηκαν στο στόχαστρο τρεις μεγάλες Ρωσικές εταιρίες ενέργειας, οι *Rosneft*, *Transneft* και *Gazprom Neft*, θυγατρική της εταιρίας *Gazprom* (Turksen, 2018, σελ.69). Ακόμη, τα γεγονότα του 2014 ώθησαν τα κράτη-μέλη της Ε.Ε. να προχωρήσουν σε ουσιαστικότερες δράσεις με την δημιουργία της λεγόμενης *Ευρωπαϊκής Ενεργειακής Ένωσης* που στόχευε στην σταδιακή ενεργειακή απεξάρτηση μιας σειράς κρατών-μελών και την αναβάθμιση της Ευρωπαϊκής ενεργειακής ασφάλειας και βιωσιμότητας με ορίζοντα το έτος 2030 (Tichy, 2019a, σελ.38). Η *Ευρωπαϊκή Ενεργειακή Ένωση* πληροί όλες τις απαραίτητες προδιαγραφές σχετικά με τις περιβαλλοντικές πολιτικές και είναι σύμφωνη με την Συμφωνία των Παρισίων για την κλιματική αλλαγή (EEAS, 2021). Οι κυρώσεις κατά της Ρωσίας διακρίθηκαν σε τρία βασικά στάδια, το καθένα με διαφορετική επιδίωξη. Αρχικά το πρώτο στάδιο στόχευσε οργανισμούς και άτομα που δρούσαν στην περιοχή της Κριμαίας και του Ντονμπάς, το δεύτερο στόχευσε τον περιορισμό της πρόσβασης της Ρωσίας στις διεθνείς αγορές και το τρίτο στόχευσε την ενέργεια, με την απαγόρευση στην πρόσβαση σε δυτική τεχνολογία και επιστημόνων που θα συνεισέφεραν στην περιοχή ερευνών της Αρκτικής (Yergin, 2020, σελ.97-99). Η απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του

Ευρωπαϊκού Συμβουλίου για την επιβολή κυρώσεων κατά της Ρωσίας, δεν απέτρεψε την Ρωσία να διεκδικήσει επιρροή και να επιτύχει την de facto απόσχιση της Κριμαίας από την Ουκρανία, που θεμελιώθηκε μέσω του αποτελέσματος του δημοψηφίσματος (Maass, 2017, σελ.175-6). Η προσάρτηση της Κριμαίας επιδείνωσε περαιτέρω τις σχέσεις Ε.Ε.-Ρωσίας, με την Ρωσική Κυβέρνηση να απαντά με αντιμέτρα που στόχευαν την εισαγωγή αγροτικών προϊόντων προς την Ρωσία και επηρέασαν τις οικονομίες κρατών-μελών που είχαν οικονομικό όφελος από αυτές (Maass, 2017, σελ.177-8). Το συνταγματικό και διπλωματικό χάσμα θεωρούνταν πλέον δεδομένο και η γεφύρωσή του εξαιρετικά δύσκολη.

Τα τελευταία έτη η πολιτική διαμάχη ανάμεσα στις δύο πλευρές έχει περάσει σε μια φάση έντονης μετριοπάθειας, με τον διάλογο για ζητήματα ενεργειακής ασφάλειας και εμβάθυνσης των διμερών σχέσεων να είναι σχεδόν ανύπαρκτος. Οι κυρώσεις κατά της Ρωσίας είχαν εξίσου σημαντική επίπτωση σε αρκετά Ευρωπαϊκά κράτη, με ορισμένα εξ αυτών να προτείνουν σταδιακή χαλάρωση των μέτρων κατά της Ρωσίας, κυρίως λόγω της αρνητικής αλληλεπίδρασης που αυτά διαδραμάτισαν (Ma et al, 2019, σελ.399). Προφανώς, με την απαραίτητη διάθεση από τις δύο πλευρές και τις ανάλογες υποχωρήσεις, θα μπορούσε να υπάρξει πρόοδος στον διάλογο για την ενέργεια αλλά και μια σειρά από μείζονα γεωπολιτικά ζητήματα που απασχολούν τις δύο πλευρές.

Κεφάλαιο 4: Η Ενεργειακή Πολιτική και η Ασφάλεια Εφοδιασμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης

4.1 Η Ευρωπαϊκή Πολιτική και Προμήθεια Ενέργειας

Μελετώντας την Ευρωπαϊκή ενεργειακή πολιτική και τις διάφορες παραμέτρους που την διέπουν, αντιλαμβανόμαστε την πολυμορφία και τον πλουραλισμό απόψεων και δρώντων που την επηρεάζουν. Δύο είναι ωστόσο οι σπουδαιότεροι πυλώνες της πολιτικής της Ε.Ε.. Ο πρώτος σχετίζεται με την ασφαλή και αδιάκοπη προμήθεια φυσικού αερίου ως κοινή αγορά ενέργειας και υπολογίσιμη οντότητα, ο δεύτερος ταυτίζεται με την πολιτική για την προστασία του περιβάλλοντος, την σταδιακή μείωση των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα και την επίτευξη της καλύτερης δυνατής αποδοτικότητας (Yergin, 2020, σελ.88-89). Το όραμα της συγκεκριμένης Ευρωπαϊκής πολιτικής εκφράζεται πλήρως στον *Οδικό Χάρτη για την Ενέργεια* με γνώμονα το έτος 2050. Η βιώσιμη μετάβαση σε μια φιλική προς το περιβάλλον κατανάλωση ενέργειας, θα απαιτήσει τη σύμφωνη γνώμη όλων των κρατών-μελών, ενώ ταυτόχρονα κύριος στόχος αποτελεί η καθιέρωση της Ε.Ε. ως υπολογίσιμης διεθνούς δύναμης και η αποφυγή εσωτερικών κρατο-κεντρικών πολιτικών (Szulecki, 2018, σελ.196-7). Εμπόδιο στην πολιτική βούληση της Ε.Ε. για μια περιβαλλοντικά φιλική ενεργειακή παραγωγή, στέκεται αδιαμφισβήτητα η σημαντική αύξηση των υποδομών διοχέτευσης φυσικού αερίου εντός της Ε.Ε., καθώς και η συνεχώς αυξανόμενη κατανάλωση και ζήτηση φυσικού αερίου από τα κράτη-μέλη (Dupont & Oberthur, 2015, σελ.184-5).

Η μελλοντική Ευρωπαϊκή στρατηγική προσανατολίζεται στην επίτευξη της απαραίτητης βιωσιμότητας, με σεβασμό στο περιβάλλον και ατώτερο σκοπό την μέγιστη θωράκιση της ενεργειακής της ασφάλειας. Η σύσταση της *Ευρωπαϊκής Ενεργειακής Ένωσης* το 2015 από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή υπό την ηγεσία του J.C.Juncker διαμόρφωσε τις βασικές κατευθυντήριες γραμμές μια κοινής Ευρωπαϊκής στρατηγικής για την ενέργεια. Συγκεκριμένα, η ενεργειακή ασφάλεια εξασφαλίζεται μόνον μέσω της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και της αλληλεγγύης ανάμεσα στα κράτη-μέλη, επιδιώκεται έτσι η δημιουργία μιας κοινής Ευρωπαϊκής αγοράς ενέργειας με την ελεύθερη διέλευση αυτής εντός της Ε.Ε., ενώ παράλληλα στόχους αποτελούν η προοδευτική απεξάρτηση της οικονομίας από τον άνθρακα, η βιωσιμότητα, η έρευνα

και η καινοτομία (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017). Η κυριότερη ωστόσο επιδίωξη *Ευρωπαϊκής Ενεργειακής Ένωσης* είναι η ισχυροποίηση του διεθνούς ρόλου της Ε.Ε. σε επίπεδο ενεργειακής πολιτικής και διπλωματίας της ενέργειας και η προσέγγιση ποικίλων προμηθευτών ενέργειας ως κοινή αγορά και δίχως αντικρουόμενες εσωτερικές φωνές από ορισμένα κράτη-μέλη (Tichy, 2019a, σελ.27-28). Ο Blazen (2015) εντοπίζει το σοβαρότερο πρόβλημα των Ευρωπαϊκών κρατών στην υπέρμετρη εξάρτηση τους στην προμήθεια ενεργειακών πόρων, καθώς εδώ και χρόνια αδυνατούν να προχωρήσουν σε εναλλακτικούς σύγχρονους τρόπους παραγωγής ενέργειας (σελ.81-82). Εάν υπήρχε μια συνασπισμένη κατεύθυνση των κρατών-μελών προς τη συγκεκριμένη πολιτική, τότε σίγουρα ο βαθμός ενεργειακής εξάρτησης της Ε.Ε. από χώρες όπως η Ρωσία θα ήταν αισθητά χαμηλότερος. Για να γίνει αποτελεσματική η Ευρωπαϊκή διπλωματία για την ενέργεια θα πρέπει να υιοθετηθεί μια κοινή γραμμή διαπραγμάτευσης και διακρατικής συνεννόησης. Για υλοποιηθεί κάτι τέτοιο η Ε.Ε. οφείλει να σταματήσει να εξυπηρετεί τον ρόλο της ρυθμιστικής δύναμης, στρεφόμενη σε παραδοσιακές μορφές διπλωματίας που θα απολαμβάνουν την σύμφωνη γνώμη όλων των κυρίων δρώντων στο εσωτερικό της (Szulecki, 2018, σελ.327-8). Ωστόσο, η διαμόρφωση, σε πρώτη φάση, μιας κοινής Ευρωπαϊκής διαπραγματευτικής γραμμής και στρατηγικής δεν δείχνει να είναι τόσο απλή υπόθεση. Στον τομέα της ενέργειας, ορισμένα Ευρωπαϊκά κράτη δυσκολεύονται να εγκαταλείψουν τον απευθείας διάλογο με τη Ρωσία βάζοντας έτσι σε κίνδυνο την πολιτική συνοχή της Ε.Ε..

4.2 Η Στρατηγική έναντι της Ρωσίας

Η διαπραγματευτική γραμμή και η γενικότερη προσέγγιση της ενεργειακής ασφάλειας και της βιώσιμης κατανάλωσης ενέργειας εντός της Ευρωπαϊκής ηπείρου σίγουρα δεν αποτελεί ένα απλό προς επίλυση ζήτημα. Η Ρωσία ως βασικός προμηθευτής ενέργειας κατέχει ισχυρή θέση στη διαμόρφωση της ημερήσιας διάταξης και των ομάδων εργασίας εντός της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Η ενεργειακή πολιτική της Ε.Ε. συγκεντρώνει τρεις βασικές περιοχές εστίασης: α) το ελεύθερο εμπόριο, β) τη βιωσιμότητα, και γ) την ασφάλεια προμήθειας. Οι τρεις αυτοί τομείς είναι αποτέλεσμα έντονων εσωτερικών διεργασιών ανάμεσα στα κράτη-μέλη και η εφαρμογή τους αποτελεί επίσημη αρμοδιότητα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Goldthau & Sitter, 2020, σελ.114). Επιπρόσθετα, η συγκεκριμένη πολιτική

είναι αποτέλεσμα πολλαπλών συμμαχιών προώθησης και συζητήσεων όχι απαραίτητα ανάμεσα σε κρατικούς δρώντες, αλλά συχνά ανάμεσα σε μη-κυβερνητικές ομάδες και ιδιωτικούς οργανισμούς που παρέχουν τεχνογνωσία αναφορικά με επενδύσεις που αφορούν την ενέργεια αλλά και την κατασκευή των απαραίτητων υποδομών (Bocse, 2020, σελ.3-4).

Η *Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Ενέργεια* εστιάζεται σε τρεις θεμελιώδεις στόχους. Ο πρώτος αφορά την οικονομία και τη σταδιακή φιλελευθεροποίηση της ενεργειακής αγοράς, με τη σύσταση μια αυτόνομης Ευρωπαϊκής εσωτερικής αγοράς με διακρατικούς δεσμούς και ευκαιρίες. Ο δεύτερος αφορά στην ασφάλεια προμήθειας ενέργειας με την δημιουργία υπερευρωπαϊκών δικτύων μεταφοράς ενέργειας, με στόχο την σταδιακή απεξάρτηση από τη Ρωσία και την περαιτέρω εύνοια των εσωτερικών επενδύσεων. Ο τρίτος είναι καθαρά γεωπολιτικής φύσεως και συνδέεται άμεσα με τη Ρωσική παρουσία, καθώς η Ε.Ε. επιδιώκει να δημιουργήσει ένα αυτόνομο Ευρωπαϊκό δίκτυο με πλουραλισμό επιλογών προμήθειας ενέργειας ή να διασφαλίσει την παραγωγή και την εσωτερική διέλευση δίχως εξωτερικούς δρώντες (Tichy, 2019a, σελ.30-35). Επίσης με βάση την αποσταθεροποιητική δράση της Ρωσίας στην Ουκρανία, η Ε.Ε. πλέον ευθυγραμμίζεται πλήρως με τις διατάξεις των Η.Ε., γι αυτό και δεν δίστασε να επιβάλλει κυρώσεις κατά της Ρωσίας που αφορούσαν και τον ενεργειακό τομέα, με μικρότερο βέβαια αντίκτυπο συγκριτικά με άλλους τομείς (Roeben, 2018, σελ.195-96). Θα πρέπει επιπλέον να σημειωθεί ότι η Ε.Ε. δεν αντιμετωπίζει θετικά την αλληλεξάρτηση με την Ρωσική Ομοσπονδία, αντίθετα αυτή η πραγματικότητα κρίνεται ως άκρως αποσταθεροποιητική και γίνεται προσπάθεια να εξανεμιστεί το συντομότερο μια συμμετρική μεταξύ τους σχέση (Tichy, 2019b, σελ.5).

Παράλληλα, η Ευρωπαϊκή στρατηγική σαφώς επηρεάζεται και διαμορφώνεται με βάση ορισμένα κοινά σημεία που υπάρχουν με τη Ρωσία. Ειδικότερα, και οι δύο πλευρές επιδιώκουν την εξασφάλιση της μέγιστης ασφάλειας στην προμήθεια ενέργειας και την συνεχή ροή της ζήτησης δίχως διακυμάνσεις, ενώ οι νομικές δεσμεύσεις για την πλήρη τήρηση των όρων είναι επίσης υψίστης σημασίας (Kanet, 2010, σελ.282-3). Η στάση της Ε.Ε. είναι σίγουρα ευμετάβλητη και σε ορισμένες περιπτώσεις ασαφής. Οι Nitoiu και Sus (2019, σελ.11) συνηγορούν υπέρ μιας «υβριδικής» γεωπολιτικής προσέγγισης από πλευρά Ε.Ε., όπου με την προώθηση μιας εναλλακτικής νότιας διόδου φυσικού αερίου (όπως ο *Southern Gas Corridor* και οι επιμέρους αγωγοί που προκύπτουν από αυτόν) γίνεται η κρίσιμη προοδευτική στροφή προς άλλους προμηθευτές (πέραν της Ρωσίας) όπως το Αζερμπαϊτζάν και το Ιράν. Βασικός στόχος

στην παρούσα φάση αποτελεί για την Ε.Ε. η διαμόρφωση της απαραίτητης ομοφωνίας ανάμεσα στα κράτη-μέλη, καθώς πολλές φορές η Ρωσία προσεγγίζει και επιδιώκει μεμονωμένες συμφωνίες με Ευρωπαϊκά κράτη, σε μια εξωτερική πολιτική που έχει τον χαρακτήρα του «*διαίρει και βασίλευε*». Προτεραιότητα του σχεδίου δράσης της Ε.Ε. και πυρήνας της ενεργειακής της διπλωματίας αποτελεί δίχως αμφιβολία ο *Southern Gas Corridor* και οι επιμέρους αγωγοί που αναμένεται να προκύψουν στην περιοχή της Νοτιοανατολικής Μεσογείου (*Χάρτης 1*), με τη διαμόρφωση μιας κοινής φωνής στο εσωτερικό της να αποτελεί επίσης επιμέρους στόχο (Bocse, 2020, σελ.54).

Χάρτης 1: Ο Southern Gas Corridor και οι επιμέρους αγωγοί προεκτάσεις του.

Πηγή: Institute of Energy for South-East Europe, 2018

Αυτός είναι ο μοναδικός τρόπος να επιτύχει η Ένωση πολιτική συνοχή ως οντότητα και να ισχυροποιήσει της διεθνή της παρουσία, αναβαθμίζοντας τη θέση της και αυξάνοντας τις επιλογές της σε γεωπολιτικό και οικονομικό επίπεδο. Πολλές φορές βέβαια η έλλειψη συντονισμού μπορεί να οφείλεται σε προσωπικές γεωπολιτικές φιλοδοξίες κρατών-μελών που χρησιμοποιούν τις σχέσεις με την Ρωσία ως βασικό εργαλείο ισχυροποίησης του δικού τους ρόλου στο διεθνές *status quo*. Κυριότερο παράδειγμα αποτελεί η Γερμανία που παρά την πολιτική κυρώσεων μετά την Ουκρανική κρίση, προωθεί πλήρως τα σχέδια του αγωγού *Nord Stream 2* για τη μεταφορά Ρωσικού φυσικού αερίου μέσω μιας βόρειας εναλλακτικής δίοδου. Επίσης, η Γαλλία τελευταία επιδιώκει αναβάθμιση των σχέσεων της με τη Ρωσία σε ζητήματα που αφορούν την Μέση Ανατολή και τη Βόρεια Αφρική, προσφέροντας της μάλιστα

την επιλογή σταδιακής οικονομικής απεξάρτησης από την Κίνα (Van der Togt, 2020, σελ.38). Ωστόσο, είναι αυτονόητο ότι μια συμπαγής Ευρωπαϊκή στρατηγική ενέργειας, δίχως υποβόσκουσες συμφωνίες και προωθήσεις μεμονωμένων συμφερόντων, θα καθιερώσει τον ρόλο της Ε.Ε. ως ρυθμιστή της σταθερότητας στην ευρύτερη περιοχή. Η εύρεση εναλλακτικών επιλογών αναφορικά με την προμήθεια ενέργειας αποτελεί αναγκαίο ρίσκο για την Ε.Ε. εάν θέλει να κάμψει την Ρωσική πίεση που συνεχώς εντείνεται στο ενεργειακό και όχι μόνο κομμάτι.

4.3 Η Ασφάλεια Εφοδιασμού της Ε.Ε. και η Γεωπολιτική της Ενέργειας

Ο ενεργειακός εφοδιασμός της ηπειρωτικής Ευρώπης αποτελούσε πάντοτε ένα αμφίσημο ως προς την ερμηνεία του ζήτημα όπου για το μεγαλύτερο διάστημα υπήρχε μια σχετική μονοπωλιακή κυριαρχία προμηθευτών. Η ασφάλεια εφοδιασμού της Ε.Ε. και ιδιαίτερα των κρατών-μελών της ανατολικής Ευρώπης, βασιζόταν πάντοτε στην Ρωσία όσον αφορά το φυσικό αέριο. Το γεγονός αυτό υποδαύλιζε πολλές φορές την ενεργειακή ανασφάλεια αυτών των περιοχών αφού η ενέργεια αποτελούσε και εξακολουθεί να αποτελεί, όπως θα δούμε, βασικό εργαλείο της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας και μοχλό πολιτικής πίεσης προς όφελός της (Leveque et al, 2010, σελ.11). Στην Ε.Ε. υπήρχε ανέκαθεν μια στενή σύνδεση του όρου της *ενεργειακής ασφάλειας* με αυτόν της *ασφάλειας προμηθείας και εφοδιασμού ενέργειας*. Έτσι σπουδαιότερο μέλημα αποτελούσε η ασφαλής διοχέτευση των ζητούμενων ενεργειακών πόρων στο εσωτερικό της Ευρώπης, σε λογικές τιμές, αδιάκοπη ροή και με βασική επιδίωξη την εύρεση εναλλακτικών λύσεων αναφορικά με την προμήθεια τους (Bocse, 2020, σελ.47). Σε περίπτωση ενεργειακής κρίσης τα Ευρωπαϊκά κράτη φαίνεται να έχουν συμφωνήσει σε ένα είδος διακυβερνητικού συντονισμού της ελεύθερης ροής και διακίνησης φυσικού αερίου. Αυτός περιλαμβάνει μια εκτεταμένη εσωτερική δράση που αφορά την διασφάλιση των υποδομών, της λειτουργίας και της συνολικής διαδικασίας της διακίνησής του φυσικού αερίου στο εσωτερικό της Ε.Ε., κάτι που διατυπώνεται ξεκάθαρα μέσω της Ευρωπαϊκής στρατηγικής ασφάλειας για το φυσικό αέριο (Szulecki, 2018, σελ.286).

Δίχως αμφιβολία η Ε.Ε. έχει παρουσιάσει μια σχετική ευπάθεια καθώς κατά πολλούς αδυνατεί να μειώσει τον βαθμό εξάρτησης από εξωτερικές πηγές ενέργειας. Η Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την ενέργεια στοχεύει να μετριάσει αυτό τον βαθμό

εξάρτησης και να διασφαλίσει την προστασία του περιβάλλοντος με την εκμετάλλευση της «καθαρής ενέργειας» και τη μείωση των εκπομπών του διοξειδίου του άνθρακα (Μαθιουλάκης, 2020). Οι Ευρωπαϊκές ενεργειακές ρυθμιστικές διατάξεις στοχεύουν σε μια σταδιακή μετάβαση με σαφείς περιβαλλοντικές επιδιώξεις όπου το φυσικό αέριο θα διαδραματίσει στρατηγικό ρόλο και η συμμόρφωση της Ρωσίας θα κρίνει εάν θα εξακολουθήσει να είναι ένας αξιόπιστος προμηθευτής ή εάν θα υπάρξει ρήξη και Ευρωπαϊκή στροφή σε τρίτους προμηθευτές ενέργειας (Μαθιουλάκης, 2020). Ασφαλώς η Ε.Ε. ως οντότητα μπορεί να είναι αντικειμενικά ένας δύσκολος εταίρος λόγω της γραφειοκρατικής πολυπλοκότητας και της θεσμικής πολυμορφίας που την διέπουν. Παράλληλα, η λήψη αποφάσεων είναι δύσκολη ως προς τη διαμόρφωση μιας κοινής απόφασης ή στόχου που να συμπεριλαμβάνει την ακριβή αντιμετώπιση της Ρωσίας (Oliker et al, 2009, σελ.107-8). Η Ευρωπαϊκή πολιτική για την ενέργεια έχει σύμφωνα με ορισμένους αναλυτές περισσότερο εμπορικό χαρακτήρα, καθώς δίνεται λιγότερη έμφαση στην ασφάλεια. Η Ε.Ε. δε λαμβάνει αποφάσεις μονομερώς καθώς η ενεργειακή πολιτική είναι αποτέλεσμα των κυριότερων οργάνων της όπως Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Συμβούλιο της Ε.Ε., αλλά και των εθνικών κυβερνήσεων, διαφόρων εταιριών ή μη-κυβερνητικών οργανισμών (Ozawa, 2019, σελ.4). Ο πολυσύνθετος χαρακτήρας της σύστασης της Ευρωπαϊκής πολιτικής επηρεάζει άμεσα την ενεργειακή ασφάλεια της Ένωσης και τον εφοδιασμό των απαραίτητων ενεργειακών πόρων.

Στην αντίπερα όχθη, η Ευρωπαϊκή διεύρυνση προς τα ανατολικά πάντοτε αντιμετωπιζόταν με έντονη καχυποψία από τη Ρωσική πλευρά. Σίγουρα κράτη όπως η Πολωνία, οι χώρες της Βαλτικής και ιδίως η Ουκρανία, είχαν και έχουν στρατηγική σημασία για τη Ρωσία. Ο Eugene Rumer σημειώνει ότι η Ρωσία στα πλαίσια μιας «νεοϊμπεριαλιστικής» πολιτικής που εφαρμόζει, αναπτύσσει στρατηγικό ενδιαφέρον για τα ανατολικά όρια της Ε.Ε. λόγω της έμμεσης Νατοϊκής παρουσίας σε αυτές τις περιοχές, έτσι αρνείται να παραχωρήσει ευνοϊκούς όρους στο ενεργειακό πεδίο σε κράτη που ενδεχομένως θα στραφούν εναντίον της μελλοντικά (2007, σελ.81). Τα Βαλτικά κράτη έχουν πολλές φορές εκφράσει έντονη δυσαρέσκεια για την αντιμετώπιση τους από τη Ρωσία στον ενεργειακό τομέα, αφού φέρεται να μην διστάζει να προχωρήσει στην πολιτική εργαλειοποίηση των ενεργειακών τους σχέσεων (Ozawa, 2019, σελ.2-3). Η απάντηση της Ε.Ε. σε επίπεδο ενεργειακού διαλόγου σχετίζεται με την αύξηση των συνομιλητών και των πιθανών προμηθευτών. Έτσι γίνεται προσπάθεια να συμπεριληφθεί η ενέργεια στην ατζέντα των διαπραγματεύσεων με στρατηγικούς εταίρους όπως οι Αφρικανικές χώρες, οι χώρες-διέλευσης της Μεσογείου και φυσικά οι

Αραβικές χώρες (Tichy, 2019b, σελ.11). Απαραίτητη προϋπόθεση ωστόσο για την ομαλή λειτουργία αυτών των διαπραγματεύσεων είναι η σύμφωνη γνώμη της Ρωσίας, που σίγουρα εξετάζει με έντονο σκεπτικισμό τέτοιου είδους διεργασίες.

4.4 Η Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ενεργειακή Πολιτική και η Ρωσική Εξάρτηση

Το μείζον ζήτημα της *Ευρωπαϊκής ενεργειακής πολιτικής* είναι δίχως αμφιβολία ο βαθμός εξάρτησης από τη Ρωσία. Τα γεγονότα του πρόσφατου παρελθόντος σε συνδυασμό με το συνεχώς μεταβαλλόμενο σκηνικό στην ανατολική Ευρώπη, με βάση την κατάσταση στο Ουκρανικό έδαφος, καθιστούν την Ευρωπαϊκή ενεργειακή ασφάλεια εξαιρετικά ρευστή. Με την Ε.Ε. να προμηθεύεται ακόμη το ¼ των αποθεμάτων της σε φυσικό αέριο από την Ρωσία, η απεξάρτηση μέσω της μείωσης της κατανάλωσης δεν είναι αντικειμενικά εφικτή κυρίως λόγω της σημαντικής έλλειψης επαρκούς παραγωγής ενεργειακών πόρων στο εσωτερικό της (Radovanovic, 2018, σελ.189-190). Η *Ευρωπαϊκή Ενεργειακή Ένωση* είναι πιθανώς η λύση που επιδιώκει να επιτύχει η Ε.Ε. στο άμεσο μέλλον. Η συγκεκριμένη έχει πάρει την σημερινή της μορφή με βάση τις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του 2015 και φυσικά βασίζεται στις διατάξεις της *Συνθήκης της Λισαβόνας* του 2009. Θεμελιώδεις στόχοι είναι η δημιουργία μιας κοινής εσωτερικής πολιτικής και αγοράς, με κοινά οφέλη και ισότιμη πρόσβαση για όλα τα κράτη-μέλη, ενώ ταυτόχρονα κρίνεται σκόπιμο να διαμορφωθεί η ενεργειακή πολιτική σύμφωνα με την πολιτική δομή της Ένωσης και όχι με βάση τη μορφή και τις απαιτήσεις των αγορών (Roeben, 2018, σελ.3-4). Ο συγκεκριμένος στόχος διαμόρφωσης της σύγχρονης *Ευρωπαϊκής ενεργειακής πολιτικής* μόνον εύκολος δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί εάν ληφθούν υπόψη οι ποικίλοι φορείς λήψης αποφάσεων και οι δρώντες εντός της Ε.Ε. που αναφέρθηκαν προηγουμένως. Το μελλοντικό Ευρωπαϊκό πλάνο για την ενέργεια μετουσιώνεται στον *Οδικό Χάρτη* του 2050 για την ενέργεια. Πρώτιστο στόχο αποτελεί η μείωση των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα, η περιβαλλοντική συνείδηση και η προσήλωση σε μια περισσότερο κλιματικής φύσεως στρατηγική της ενέργειας εντός των χωρών της Ε.Ε. (Noreng, 2019, σελ.202-3).

Η ιδέα της *Ευρωπαϊκής Ενεργειακής Ένωσης* διαμορφώνεται ως αποτέλεσμα της κρίσης του φυσικού αερίου του 2009 και διεκπεραιώνεται πλήρως με την *Συνθήκη της Λισαβόνας* όπου αναβαθμίζεται πλήρως ο ρόλος της ενέργειας σε πανευρωπαϊκό

επίπεδο με την βοήθεια της εποικοδομητικής αλληλεπίδρασης ανάμεσα στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (Roeben, 2018, σελ.18-19). Αποτελεί ίσως την πρώτη Ευρωπαϊκή στρατηγική απάντηση έναντι της Ρωσίας και την μελλοντική προοπτική μιας πιθανής διατάραξης της Ευρωπαϊκής ενεργειακής ασφάλειας. Η περαιτέρω κλιμάκωση της παρούσας κατάστασης στην Ουκρανία, απλώς δικαιολογεί ακόμη περισσότερο τις ενέργειες της Ε.Ε. προς αυτή την κατεύθυνση. Έτσι η *Ενεργειακή Ένωση* αποσκοπεί στην επίτευξη της βιωσιμότητας, της ανταγωνιστικότητας και της λογικής, μη-μεταβαλλόμενης τιμής των ενεργειακών πόρων. Επίσης, απαιτείται εμπιστοσύνη και αλληλεγγύη ανάμεσα στα κράτη-μέλη ως βασικά στοιχεία που θα παρέχουν ταυτόχρονα το προνόμιο στους κατοίκους της Ε.Ε. να είναι οι βασικοί δικαιούχοι της ενέργειας που διαχειρίζονται (Roeben, 2018, σελ.22-3).

Το εύλογο δίλημμα που προκύπτει για την Ε.Ε. σε επίπεδο σύγχρονης ενεργειακής πολιτικής είναι εάν θα υιοθετήσει ένα ρυθμιστικό ρόλο στις διεθνείς αγορές ενέργειας με βάση τις πρωτοβουλίες που έχουν αναληφθεί για το περιβάλλον ή εάν θα καθιερωθεί ως μια εμπορική δύναμη που εισάγει και διακινεί σε τρίτους ενεργειακούς πόρους. Αναφορικά με την ασφάλεια προμήθειας ενέργειας και τους τρόπους επίτευξής της, η Ε.Ε. θα πρέπει να διαμορφώσει μια κοινή γραμμή αντιμετώπισης της Ρωσίας. Σημείο κλειδί αποτελεί η αντιμετώπιση της *Gazprom* από τους Ευρωπαίους ιθύνοντες που θα πρέπει να αποφασίσουν εάν απέναντί τους έχουν μια απλή κρατική εταιρία διακίνησης φυσικού αερίου που κατέχει το μονοπώλιο ή εάν έχουν να κάνουν με ένα ακόμη στρατηγικό εργαλείο Ρωσικής εξωτερικής πολιτικής και επιρροής (Goldthau & Sitter, 2020, σελ.120).

Είναι αυτονόητο ότι η Ε.Ε. αποσκοπεί στη σταδιακή απεξάρτηση από προμηθευτές οποιουδήποτε βεληνεκούς διότι η παραμικρή αστάθεια ή διένεξη θα έθετε σε ανυπολόγιστο κίνδυνο την ενεργειακή ασφάλειά της. Η απεξάρτηση ωστόσο από προμηθευτές όπως η Ρωσία δεν μπορεί να κριθεί ως εφικτή κυρίως λόγω της σχετικής αναλογίας ζήτησης-ρυθμού κατανάλωσης από τα κράτη-μέλη της Ε.Ε.. Ειδικότερα, η Ε.Ε. εξασφαλίζει σχεδόν το 70% των αποθεμάτων της σε φυσικό αέριο από δύο μόλις προμηθευτές, την Νορβηγία και την Ρωσία, ενώ ταυτόχρονα η εσωτερική κατανάλωση φυσικού αερίου και η ανάγκη για εισαγωγή βρισκόταν στο 69% το 2015 και αναμένεται να ανέλθει στο 86% το 2050 (Szulecki, 2018, σελ.224-5). Βέβαια παρά την έντονη ενεργειακή εξάρτηση των χωρών της Ε.Ε. που κάποτε ανήκαν στην Ε.Σ.Σ.Δ., σίγουρα κατά την δεύτερη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα παρατηρήθηκε μικρή μείωση της εξάρτησης της Ε.Ε. σε ορυκτά καύσιμα διοξειδίου του άνθρακα. Σε αυτό συνέβαλε σίγουρα η

οικονομική ύφεση της περασμένης δεκαετίας, αλλά και η σταδιακή στροφή της Ευρώπης σε εναλλακτικές πηγές ενέργειας, όπως η ηλιακή και η αιολική, και εσχάτως η αυξανόμενη εισαγωγή *LNG* από την Νορβηγία (Wang & Hefley, 2016, σελ.98-99).

Με βάση τις εξελίξεις στην Ουκρανία, την προσάρτηση της Κριμαίας και τις οικονομικές κυρώσεις κατά της Ρωσίας, αδιαμφισβήτητα η στροφή σε διαφορετικούς δρώντες, έστω μέσω μιας μικρής κλίμακας συναλλαγών, είναι παραπάνω από επιβεβλημένη για την Ε.Ε.. Η συνεχής ανάμειξη της Ρωσικής Ομοσπονδίας στο Ουκρανικό ζήτημα, εξακολουθεί να δοκιμάζει τις Ευρωρωσικές ενεργειακές σχέσεις, αφού η ένταση ανάμεσα στις δύο πλευρές υποβαθμίζει την αξιοπιστία της Ρωσίας ως προμηθευτή. Εξίσου διακριτός είναι ο κίνδυνος να οδηγηθεί σταδιακά η Ε.Ε. σε μερική ή πλήρη *ασφαλειοποίηση* των ενεργειακών της σχέσεων με την Ρωσία, καθώς απειλείται η ασφάλεια προμήθειάς της και υπονομεύεται η αφοσίωση ορισμένων κρατών-μελών στο Ευρωπαϊκό οικοδόμημα και στις αξίες του (Tichy, 2019b, σελ.12-13). Είναι συνεπώς αυτοσκοπός της Ε.Ε. να διαμορφώσει μια ξεκάθαρη ενεργειακή πολιτική πλήρως ανεξάρτητη από μονομερείς συμφωνίες και ενέργειες κρατών-μελών με κράτη προμηθευτές όπως η Ρωσία. Μόνον τότε θα έχει επιτευχθεί σίγουρα η πλήρης ανεξάρτηση από την Ρωσία και η Ε.Ε. θα έχει διασφαλίσει έναν ενισχυμένο διεθνή ρόλο δίχως οικονομικά ή πάσας φύσεως ενεργειακά δεσμά.

Κεφάλαιο 5: Η Ρωσική Ενεργειακή Στρατηγική και οι Σχέσεις με τα Ευρωπαϊκά Κράτη

5.1 Η Δομή και οι Κύριοι Δρώντες της Ρωσικής Ενεργειακής Πολιτικής

Θέλοντας κανείς να εξετάσει με σαφήνεια την Ρωσική εξωτερική πολιτική και να ερμηνεύσει ορισμένες ενέργειες αυτής, σίγουρα θα συναντήσει αρκετά εμπόδια κυρίως λόγω της φύσεως ορισμένων πράξεων και της αμφιλεγόμενης παρουσίας της χώρας σε ορισμένα παγκόσμια ζητήματα. Στον τομέα της ενέργειας δεν είναι ασυνήθιστο φαινόμενο να προχωρά κανείς σε ερμηνείες με βάση τη συνολική πολιτική της Ρωσίας ως κράτος. Η εξωτερική πολιτική της Ρωσίας καθορίζεται και διαμορφώνεται στο μεγαλύτερο μέρος της με βάση την βούληση του Προέδρου V.Putin. Αναβαθμισμένο επίσης ρόλο κατέχει και ο Υπουργός εξωτερικών της Ομοσπονδίας, αφού η γενικότερη πολιτική καταρτίζεται από τον ίδιο, ενώ κατέχει και ορισμένες αρμοδιότητες που σε άλλες χώρες σχετίζονται με το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας. Βέβαια, κάθε τελική απόφαση εναπόκειται πάντοτε στην οριστική βούληση του Ρώσου Προέδρου (Sergunin, 2016, σελ.170). Η ενέργεια δεν παύει να αποτελεί ένα από τα σπουδαιότερα, στρατηγικής σημασίας διαπραγματευτικά χαρτιά της Ρωσίας, καθώς η χώρα κατέχει την πρώτη θέση σε αποθέματα φυσικού αερίου αλλά και την όγδοη σε αποθέματα πετρελαίου στον κόσμο, ενώ η παγκόσμια ενεργειακή ασφάλεια επηρεάζεται αισθητά από την στάση της (Radovanovic, 2018, σελ.2-3). Η ανάδυση της Ρωσίας ως παγκόσμια ενεργειακή υπερδύναμη αποδίδεται ωστόσο πέραν των φυσικών πόρων και στον Πρόεδρο V.Putin. Ο ίδιος επενέβη προωθώντας ένα σχέδιο σταδιακής εθνικοποίησης και κρατικού ελέγχου των μεγαλύτερων ιδιωτικών εταιριών ενέργειας, οι οποίες μετά την διάλυση της Ε.Σ.Σ.Δ. πέρασαν στα χέρια πλούσιων «ολιγαρχών» (Klare, 2008, σελ.91-92). Ως αποτέλεσμα, η διαχείριση της ενέργειας ανήκε πλέον σε πλούσιους επιχειρηματίες που τον έλεγχο τους είχε αποκλειστικά το *Κρεμλίνο*. Το μονοπώλιο της εμπορικής διακίνησης και της μεταφοράς μέσω αγωγών φυσικού αερίου κατέχει η *Gazprom*, με βασικές αγορές εξαγωγής ενέργειας την Ε.Ε. και τις πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες (Blazen, 2015, σελ.94).

Με το κράτος να προσπαθεί να επιτύχει τον πλήρη έλεγχο, η Ρωσία δεν έπαψε να χρησιμοποιεί και να αναγνωρίζει τη χρησιμότητα της ενέργειας ως στρατηγικό μοχλό πίεσης στην παγκόσμια πολιτική. Η Ρωσική στρατηγική δίχως αμφιβολία συγκεντρώνεται γύρω από δύο βασικούς άξονες. Ο πρώτος αφορά την προστασία και την ισχυροποίηση ενεργειακών κολοσσών όπως η *Gazprom* και η *Rosneft* με στόχο την μέγιστη συνεισφορά τους στην Ρωσική οικονομία ενάντια σε ξένους ανταγωνιστές. Ο δεύτερος στοχεύει στην απόλυτη αξιοποίηση του συγκριτικού πλεονεκτήματος της Ρωσίας σε επίπεδο ενεργειακών πόρων για πολιτικούς και οικονομικούς σκοπούς (Moran & Russell, 2009, σελ.122-23). Ακόμη, το Ρωσικό κράτος έχοντας εξασφαλίσει τον έλεγχο και την αξιοποίηση των μεγαλύτερων ενεργειακών του περιουσιακών στοιχείων, στοχεύει στο στρατηγικό έλεγχο και στην επιμέρους κυριότητα αγωγών ενέργειας σε ξένες χώρες χρησιμοποιώντας την σύγχρονη γιγάντωση της *Gazprom* ως βασικό μέσο (Klare, 2008, σελ.112). Κάτι τέτοιο έχει σίγουρα επιτευχθεί σε πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες, καθιστώντας την Ρωσία σε παγκόσμια ενεργειακή υπερδύναμη και διασφαλίζοντας την κραταιά της θέση αναφορικά με την παγκόσμια ενεργειακή ασφάλεια.

Ο τεράστιος Ρωσικός πλούτος σε αποθέματα υδρογονανθράκων καθιστά την Ρωσία μια αρκετά υπολογίσιμη χώρα-προμηθευτή με καθαρά εξαγωγικές βλέψεις. Λόγω των Ευρωπαϊκών ενεργειακών αναγκών και της ανάγκης κάλυψης αυτών, τα περασμένα έτη οι Ευρωπαϊκές σχέσεις είχαν αναβαθμιστεί, ωστόσο η Ουκρανική κρίση, οι κυρώσεις της Ε.Ε. αλλά και η αποτυχία διεκπεραίωσης του αγωγού *South Stream* (Χάρτης 2, σελ.45) δημιούργησαν τριγμούς στις σχέσεις τους. Σύμφωνα με τον Δ.Β. Κόκκινο(2015) δημιουργήθηκαν τα εξής δύο διλήμματα: α) η Ρωσία κλήθηκε να επιλέξει ανάμεσα σε Ευρώπη και Ασία στον ενεργειακό τομέα, β) και η Γερμανία ανάμεσα στη συνέχιση των καλών σχέσεων με την Ρωσία ή την πρόσδεση στο άρμα των Η.Π.Α. και των πολιτικών που αυτές θέλουν να εφαρμόσουν στην Ευρωπαϊκή ήπειρο (σελ.186-188). Εξετάζοντας την Ρωσική πολιτική αντιλαμβανόμαστε μια ροπή προς την παραδοσιακή στρατηγική αποτροπή (*strategic deterrence*) με βάση τα οικονομικά και τα στρατιωτικά μέσα που αυτή διαθέτει, ενώ παράλληλα δίνεται έμφαση στην ορθή κινητοποίηση και εφαρμογή των καλύτερων δυνατών πολιτικών σε όλη την επικράτειά της (Wiltenburg, 2020, σελ.9-10).

Χάρτης 2: ο Αγωγός South Stream, τα εμπλεκόμενα κράτη και οι εταιρίες διακίνησης.

Πηγή: Euractiv.com, 2014

Η Ρωσική ενεργειακή στρατηγική έχει σαφώς δυναμική εξέλιξη με βάση τις διεθνείς αγορές ενέργειας και την κατάσταση στις χώρες του *OPEC*. Η Ρωσία στο μέλλον σίγουρα θα επιδιώξει την διαφοροποίηση και τον πλουραλισμό των επιλογών σε επίπεδο αγοραστών, καθώς ήδη ξοδεύει σημαντικούς πόρους στον τομέα της ενέργειας, ενώ ταυτόχρονα θα κυνηγήσει στρατηγικές ενεργειακές συμφωνίες που θα επεκταθούν σε πολιτικές σχέσεις (Ladislaw & Tsafos, 2020, σελ.21-22). Μολονότι φαίνεται να υπάρχουν συγκεκριμένοι στόχοι προς την παραπάνω κατεύθυνση, η υπερβολική εξάρτηση της Ρωσίας στην εξαγωγή ενεργειακών κοιτασμάτων οδηγεί την οικονομία της σε περαιτέρω συρρίκνωση, με τις δυτικές κυρώσεις να ενισχύουν την απροθυμία των ξένων επενδυτών και την πολιτική μεταρρύθμιση να αποτελεί επιτακτική ανάγκη (Oualaoui, 2021, σελ.102-4). Παρά λοιπόν τον κρατικό έλεγχο των ενεργειακών πόρων και της διακίνησής τους, η ενέργεια από μόνη της δεν κρίνεται δυνατή να επαναφέρει την χώρα σε μια πλήρως αναπτυξιακή πορεία. Εξάλλου, με βάση το Σύνταγμα της Ρωσικής Ομοσπονδίας αλλά και μια σειρά από νομοθετικά πλαίσια από τις αρχές ακόμη του 21^{ου} αιώνα, αποτελεί βασική επιδίωξη η οικονομική ανάπτυξη και η σταθερότητα της χώρας ως στρατηγικής και εύρωστης οικονομικά δύναμης στα πλαίσια της προώθησης μιας σύγχρονης δημοκρατικής παγκόσμιας κοινωνίας (Melville & Shackleina, 2005, σελ.89-90). Οι δρώντες λοιπόν της Ρωσικής εξωτερικής πολιτικής σίγουρα γνωρίζουν το κόστος ενός πιθανού εκτροχιασμού από τις παραπάνω

κατευθύνσεις, δίχως φυσικά να λησμονείται η ύπαρξη της ενέργειας ως βασική πηγή της Ρωσικής ισχύος στο διεθνές σύστημα.

5.2 Η Ρωσική Ενέργεια ως Πηγή Ισχύος

Η κατοχή των απαραίτητων ενεργειακών πόρων και ο ορυκτός πλούτος μιας χώρας δεν καθιστούν από μόνα τους μια χώρα ισχυρή στο διεθνές σύστημα. Για να ενισχύσει ένα κράτος την ισχύ του θα πρέπει να συνάψει τις απαραίτητες οικονομικές συμφωνίες με τα άλλα κράτη στα πλαίσια ενός παγκοσμίου αλληλεξαρτώμενου συστήματος όπου αναζητούνται αμοιβαία οφέλη. Για την Ρωσία η εκμετάλλευση και η διακίνηση της ενέργειας δεν αποτελούσε πάντοτε βασικό άξονα εξωτερικής πολιτικής. Αρκετά πρόσφατα το σκηνικό άλλαξε άρδην από τις αρχές του παρόντος αιώνα κατά την πρώτη Κυβέρνηση του V.Putin, με την ενέργεια να αποτελεί πλέον στρατηγικό πυρήνα της Ρωσικής πολιτικής μεταβάλλοντας δραστικά την συνολική γεωοικονομική προσέγγιση της χώρας (Dellecker & Gomart, 2011, σελ.206-7). Προφανώς, οποιοσδήποτε ενδείξεις έλλειψης ασφάλειας στην προμήθεια των ενεργειακών πόρων από την Μέση Ανατολή, αυτομάτως ισχυροποιούν τον ρόλο της Ρωσίας ως εγγυήτριας δύναμης για την ασφαλή προμήθεια ενέργειας από την Μέση Ανατολή και την περιοχή της Κασπίας. Σε καμία περίπτωση βέβαια δεν θα μπορούσε η Ρωσία να αντικαταστήσει πλήρως στην παγκόσμια αγορά ενέργειας τις χώρες του *OPEC*, ωστόσο εξακολουθεί να επιδιώκει την εποικοδομητική χρήση της ενέργειας για την επίτευξη μειζόνων στόχων εξωτερικής πολιτικής (Oualaalou, 2021, σελ.47-49). Κατά τον Sergunin (2016) η Ρωσία οφείλει να προωθήσει, στα πλαίσια μιας αμοιβαίου συμφέροντος συνύπαρξης κυρίως με τις πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες, μια πολιτική «ήπιας ισχύος» μέσω της οικονομικής εξάπλωσης και της χρήσης της ενέργειας ως θεμελιώδες εργαλείο (σελ.45-47). Ασφαλώς, η εμφανώς πειθαναγκαστική χρήση της ενέργειας από την Ρωσία και η πολιτική εργαλειοποίηση των ενεργειακών πόρων φαίνεται να παρουσιάζουν περισσότερο τα χαρακτηριστικά της πολιτικής της «σκληρής ισχύος» (hard power). Η υποστήριξη ενός δόγματος «σκληρής ισχύος» σαφώς δεν αποτελεί εύκολη υπόθεση αφού οι υπόλοιποι διεθνείς δρώντες πάντοτε λειτουργούν ανασταλτικά σε κάθε προσπάθεια διεύρυνσης της Ρωσικής επιρροής σε παγκόσμιο επίπεδο.

Η χρησιμοποίηση της ενέργειας για πολιτικούς σκοπούς και συγκεκριμένες γεωστρατηγικές επιδιώξεις είναι κάτι που συνήθως δεν υλοποιείται φανερά από μια

Κυβέρνηση. Είτε υποθέσουμε ότι η ενέργεια αποτελεί υπαρκτό όπλο ισχύος στα χέρια της Ρωσίας είτε όχι, είναι δεδομένο ότι το συγκεκριμένο μέσο συνέβαλλε τα μέγιστα στην διαμόρφωση του συστήματος αποθήκευσης και εύρεσης εναλλακτικών λύσεων διέλευσης της ενέργειας από τα κράτη της Ανατολικής Ευρώπης ήδη από την δεκαετία του 1970 λόγω της έντονης δυσπιστίας απέναντι στους Σοβιετικούς (Hogselius, 2019, σελ.147-8). Ούσα μια από τις μεγαλύτερες παραγωγούς ενέργειας στον κόσμο η μετέπειτα Ρωσική Ομοσπονδία έφτασε στη δεύτερη θέση παγκοσμίως στην κατανάλωση φυσικού αερίου, ενώ οι υδρογονάνθρακες αποτέλεσαν για τη χώρα την μεγαλύτερη πηγή εσόδων κατέχοντας πάνω από το 50% των συνολικών εξαγωγών της (Chevalier, 2009, σελ.86). Η ανάδυση ωστόσο της Ρωσίας ως ενεργειακής υπερδύναμης θα μπορούσε να προσδιορισθεί καλύτερα με βάση την αλματώδη οικονομική ανάπτυξη μετά το 2000 και μια δύσκολη δεκαετία που είχε προηγηθεί. Έτσι, παρατηρήθηκε σημαντική αύξηση του Α.Ε.Π. της Ρωσίας, του ρυθμού παραγωγής και των συνολικών εξαγωγών, ενώ ενεργειακές εταιρίες όπως οι *Gazprom*, *Lukoil* και *Rosneft* πέρασαν σε πλήρη ή μερικό κρατικό έλεγχο και εξελίχθηκαν σε παγκόσμιους κολοσσούς στον τομέα της ενέργειας (Klare, 2008, σελ.89).

Η Ρωσική ισχύς συναποτελείται από δύο βασικούς πυλώνες, την οικονομία της ενέργειας αλλά και την άκρως υπολογίσιμη στρατιωτική ισχύ της χώρας που αποτελεί σημαντική πυρηνική δύναμη και μόνιμο μέλος του Συμβουλίου Ασφαλείας του Ο.Η.Ε.. Έτσι φαίνεται να έχει πραγματικά την δύναμη ως χώρα να επηρεάσει σημαντικά τις εξελίξεις σε γεωπολιτικό επίπεδο εάν αυτό χρειαστεί και εάν δεν κυριαρχήσει ένας εποικοδομητικός διάλογος με την Δύση εξακολουθώντας να βρίσκεται στο στόχαστρο Αμερικανικών και Ευρωπαϊκών κυρώσεων (Oualaalou, 2021, σελ.125). Βαίνοντας στην τρίτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα, είναι πλέον ξεκάθαρο ότι η Ρωσία ως σύγχρονο κράτος που σκοπεύει να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στο διεθνές στερέωμα, σκοπεύει να ασκήσει μια διεθνή πολιτική «ήπιας ισχύος» εγκαταλείποντας πεπαλαιωμένες Σοβιετικές πολιτικές «σκληρής ισχύος» με ολέθρια αποτελέσματα. Τα διδάγματα από τις κατά πολλούς λανθασμένες επεμβάσεις στην Γεωργία και την Τσετσενία φαίνεται να οδηγούν την Ρωσία σε αυτήν την κατεύθυνση, με την ίδια να προσπαθεί πλέον να υιοθετήσει έναν ρυθμιστικό και κατευναστικό ρόλο μέσω της θέσης της στο Συμβούλιο Ασφαλείας (Kanet, 2010, σελ.76-77). Το πρόσφατο παράδειγμα την Ουκρανίας ωστόσο, δημιουργεί σίγουρα αμφίσημες ερμηνείες για το εάν η Ρωσία έχει μεταμορφώσει την πολιτική σε μια ήπιας μορφής ισχύ ή εάν εξακολουθεί να τροφοδοτεί διαμάχες που εξυπηρετούν τα συμφέροντά της δια αντιπροσώπων, μέσω

«υβριδικών πολέμων» με τα χαρακτηριστικά επίδειξης σκληρής ισχύος. Το γεγονός ότι το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα κινείται γύρω από τις προσταγές και τους κανόνες που έχουν θέσει οι χώρες-μέλη του G7, δεν φαίνεται να πτοεί την Ρωσία η οποία μέσω του Προέδρου Putin προσπαθεί να χαράξει μια ανεξάρτητη πολιτική στις παγκόσμιες αγορές ενέργειας. Έτσι στοχεύει να αναδυθεί στο παγκόσμιο σύστημα αξιοποιώντας τη στρατηγική γεωγραφική της θέση και έκταση, τη θέση ελέγχου που κατέχει στις σημαντικότερες διόδους ενέργειας παγκοσμίως και αναβιώνοντας ως παγκόσμια υπερδύναμη με στόχο την επίτευξη της εξισορρόπησης ισχύος έναντι των Δυτικών της ανταγωνιστών (Rumer, 2007, σελ.56-57). Η ενέργεια σαφώς θα συνεχίσει να κατέχει για την Ρωσία τον πρώτιστο ρόλο στην εξωτερική της πολιτική και στην προσπάθεια για διατήρηση ή περαιτέρω διεύρυνση της ισχύος της.

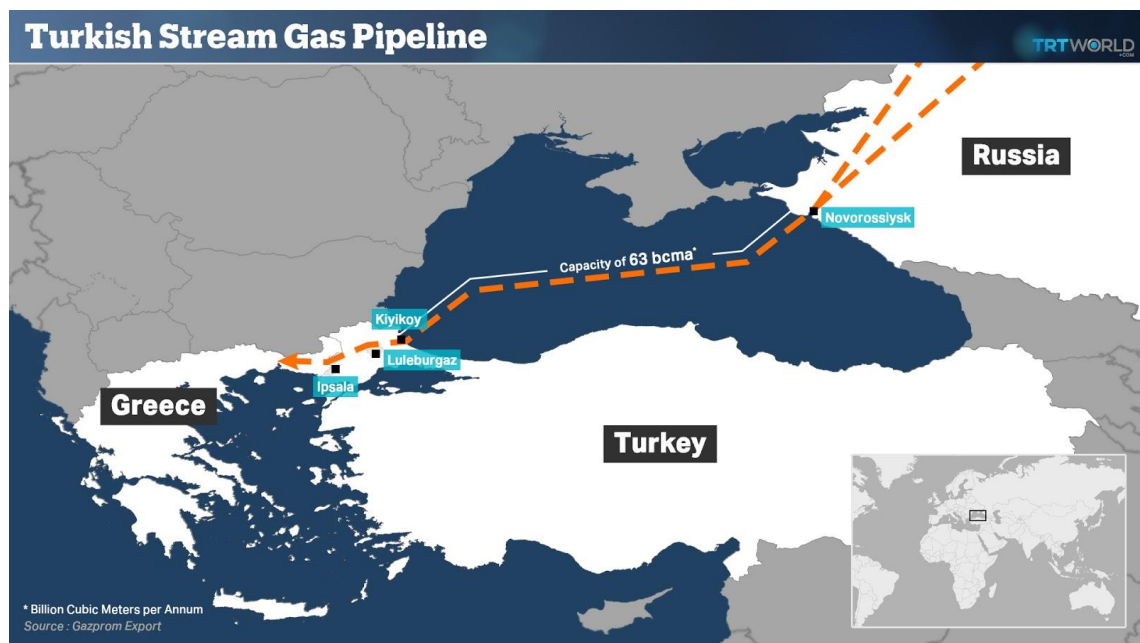
5.3 Η Ρωσική Ενεργειακή Στρατηγική και οι Σχέσεις με Συγκεκριμένα Ευρωπαϊκά Κράτη

Για να κατανοηθεί πλήρως η Ρωσική πολιτική ενέργειας, θα πρέπει να αναζητηθούν οι σπουδαιότεροι δρώντες αυτής της πολιτικής και οι φορείς της λήψης των αποφάσεων που την διέπουν. Όπως έχει προαναφερθεί, ο Ρώσος Πρόεδρος βρίσκεται στο κέντρο τόσο των αποφάσεων όσο και της διαμόρφωσης της κρατικής στρατηγικής για την ενέργεια. Μαζί του εξέχουσα θέση κατέχουν ορισμένοι εσωτερικοί του σύμμαχοι, όπως οργανισμοί ή μέλη του Κοινοβουλίου, ο Υπουργός Ενέργειας, ο Πρόεδρος της Κρατικής Δούμας καθώς και μια σειρά από Επιτροπές με πεδία δράσης το περιβάλλον και τον ορυκτό πλούτο της χώρας (Tichy, 2019a, σελ.20-22). Η ενεργειακή στρατηγική της Ρωσικής Ομοσπονδίας στηρίζει αισθητά τη συνολικότερη εξωτερική πολιτική της χώρας, δημιουργώντας σχέσεις εξάρτησης με κράτη της Δύσης και επηρεάζοντας αισθητά τις διεθνείς ισορροπίες ισχύος. Πολλοί είναι αυτοί που αντιλαμβάνονται την δυναμική αντεπίθεση της Ρωσίας σε επίπεδο υψηλής στρατηγικής χρησιμοποιώντας ως «πολιορκητικό κριό» τον ορυκτό της πλούτο και προσπαθώντας να ανταγωνιστεί ξανά ως ανεξάρτητη δύναμη τις Η.Π.Α. στο παγκόσμιο στερέωμα σε έναν νέο Ψυχρό Πόλεμο (Yergin, 2020, σελ.74). Είναι σημαντικό να αντιληφθούμε ότι η στρατηγική ιδιοσυγκρασία της Ρωσίας διακρινόταν πάντοτε από την ανάγκη να αντιμετωπίζεται ως διεθνής υπερδύναμη, ενώ πάντοτε υπήρχε το ενδιαφέρον για

διεκδικήσεις σε μέρη μακριά από τα σύνορά της με βασικό όπλο την πειθαναγκαστική χρήση της στρατιωτικής και της ενεργειακής της ισχύος (Wiltenburg, 2020, σελ.8).

Η προσέγγιση της Ε.Ε. αποτέλεσε για το νέο Ρωσικό κράτος βασικό στόχο, οι ενεργειακές σχέσεις των δύο πλευρών έχουν εξάλλου πολυετή ιστορία. Ο σχεδιασμός νέων ενεργειακών διόδων που θα παρέκαμπταν προβληματικές περιοχές όπως η Ουκρανία, γέννησαν έντονες αντιδράσεις σε διάφορους Ευρωπαϊκούς και όχι μόνο πολιτικούς κύκλους. Μετά τον εσωτερικό διχασμό που προκάλεσε στην Ε.Ε. ο αγωγός *Nord Stream*, η κατάσταση επιδεινώθηκε με τον σχεδιασμό του αγωγού *Turkish Stream* (Χάρτης 3). Η συγκεκριμένη συμφωνία Ρωσίας-Τουρκίας υπογράφηκε το 2016 και ουσιαστικά ανέδειξε την βασική πτυχή της Ρωσικής στρατηγικής της ενέργειας που βασιζόταν στην παράκαμψη της Ουκρανίας και στη συνέχιση της διοχέτευσης φυσικού αερίου σε στρατηγικούς εταίρους μέσω εναλλακτικών οδών (Τσακίρης, 2018, σελ.728-29).

Χάρτης 3: ο Αγωγός Φυσικού Αερίου Turkish Stream

Πηγή: Infonomopolitics.gr, 2017

Το προεξέχον χαρακτηριστικό της Ρωσικής στρατηγικής είναι αδιαμφισβήτητα η επιμέρους προσέγγιση κρατών-μελών της Ε.Ε. και η αποφυγή πολλές φορές των συνομιλιών με το σύνολο και την επίσημη ηγεσία της Ένωσης. Η σύναψη μεμονωμένων συμμαχιών με βασικό άξονα την ενεργειακή συνεργασία ανάμεσα στις δύο πλευρές επιδιώκεται ως επί το πλείστον από την Ρωσία και αποτελεί κίνδυνο εσωτερικής αποδυνάμωσης τόσο του διεθνούς ρόλου όσο και την ενότητας της Ε.Ε. ως

διεθνούς οντότητας. Η συγκεκριμένη αυτή επιλογή της Ρωσίας έχει τα χαρακτηριστικά της στρατηγικής του «*διαίρει και βασίλευε*» (*divide et impera*), όπου ακολουθείται κυρίως η αμυντική έκφραση της. Γίνεται λοιπόν προσπάθεια με βάση την λογική της αποτροπής συμμαχίας, να απολέσει η Ε.Ε. την εσωτερική πολιτική συνοχή της, να αυξηθούν οι εσωτερικές αντιθέσεις και η έλλειψη εμπιστοσύνης ανάμεσα στα κράτη μέλη, έτσι ώστε να προχωρήσουν σε μεμονωμένες ενέργειες προς όφελος φυσικά της Ρωσίας ως βασικής χώρας προμηθευτή ενέργειας (Κουσκουβέλης, 2004, σελ.218-23). Μάλιστα, ο διχασμός αυτός επιδεινώνεται λόγω της υπέρμετρης ενεργειακής εξάρτησης ορισμένων ηγετικών κρατών-μελών όπως η Γερμανία από την Ρωσία, ενώ ταυτόχρονα επιχειρείται η ουσιαστική παρείσφρηση στα Ευρωπαϊκά ζητήματα και την πολιτική της Ε.Ε.. Ιδανικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση του αγωγού Ρωσικού φυσικού αερίου *Nord Stream*, όπου η κρατική μονοπωλιακή εταιρία *Gazprom* συνομιλεί και έχει συνάψει απευθείας διμερείς συμφωνίες με την Γερμανία, την Ολλανδία και την Γαλλία (Turksen, 2018, σελ.33-34). Το γεγονός αυτό σαφώς υπονομεύει την ενότητα εντός της Ε.Ε., με πολλά κράτη όπως η Πολωνία να είναι ευθέως αντίθετα και να εξυπηρετείται έτσι με τον πιο ηχηρό τρόπο η Ρωσική στρατηγική που προαναφέρθηκε. Η Πολωνία σαφώς αισθάνεται να απειλείται από μια οποιαδήποτε Ρωσική αντίδραση, προχωρώντας έτσι σε συμφωνίες με τις Η.Π.Α. και το ΝΑΤΟ για την δημιουργία ενός τοίχους αντιπυραυλικής άμυνας αρκετά κοντά στα Ρωσικά σύνορα (Oualaalou, 2021, σελ.110-11).

Η κατασκευή του αγωγού *Nord Stream* αποτελεί για τη Ρωσία ένα τρόπο να ελέγξει πλήρως την εξωτερική μεταφορά του φυσικού αερίου, διασφαλίζοντας την αξιοπιστία της απέναντι στους Δυτικούς αγοραστές και τη διατήρηση του πλεονεκτήματος της αξιοποίησης της ενέργειας ως μοχλό πολιτικής πίεσης εάν χρειαστεί (Proedrou, 2012, σελ.83). Σε περιπτώσεις βέβαια που η Ρωσία έχει επιχειρήσει με πιο άμεσες πράξεις να χρησιμοποιήσει την ενεργειακή της υπεροχή ως μοχλό πίεσης, δεν έχει επιτύχει πάντοτε τα αναμενόμενα αποτελέσματα, καθώς στην περίπτωση της Ουκρανίας οι επιδιώξεις της επέφεραν το αντίθετο αποτέλεσμα και την διεθνή καταδίκη των ενεργειών της (Oliker et al, 2009, σελ.xv). Πρέπει να σημειωθεί εξάλλου ότι η επιθετική προσέγγιση της στρατηγικής του «*διαίρει και βασίλευε*» μπορεί να αποτύχει και να στρέψει το σύνολο των αντιμαχόμενων δυνάμεων και των συμμάχων τους ενάντια στην χώρα που ακολούθησε τη συγκεκριμένη υπονομευτική στρατηγική (Κουσκουβέλης, 2004, σελ.219-220). Οι διεθνείς κυρώσεις ως αποτέλεσμα της επέμβασης της Ρωσίας στο Ουκρανικό ζήτημα συνηγορούν υπέρ της παραπάνω

αντίληψης. Η κοινώς γνωστή διπλωματία των αγωγών εξελίσσεται με αρκετό ενδιαφέρον με την Ρωσία να θέλει να προλάβει πιθανές Δυτικές προσπάθειες παράκαμψής της κατά τον ενεργειακό εφοδιασμό. Οι αγωγοί *BTC* και *Nabucco* απείλησαν στο παρελθόν να μειώσουν σημαντικά το επίπεδο της Ευρωπαϊκής ενεργειακής εξάρτησης από την Ρωσία, καταφέροντας παράλληλα ένα αποφασιστικό πλήγμα στην οικονομία της και στο διεθνή της ενεργειακό ρόλο ως βασική χώρα προμηθευτή ενέργειας (Pradhan, 2020, σελ.12-13). Αντίστοιχα εγχειρήματα σαφώς θα υπάρξουν στο εγγύς μέλλον, θέτοντας σε κίνδυνο την οικονομική σταθερότητα και την γεωπολιτική ισχύ της. Φυσικά για να ευοδωθούν θα πρέπει να βρουν την σύμφωνη γνώμη του συνόλου των Ευρωπαϊκών κρατών, ειδικά μεμονωμένες αντιρρήσεις θα οδηγήσουν στη ματαιώσή τους. Η αντίδραση της Ρωσίας σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο θα παρουσιάσει εξαιρετικό ενδιαφέρον.

5.4 Ρωσικοί Δίοδοι Μεταφοράς Ενέργειας: η Περίπτωση του Αγωγού Nord Stream 2

Η ενεργειακή ασφάλεια ανέκαθεν βασιζόταν σε μεγάλο βαθμό στις υποδομές διοχέτευσης των ενεργειακών πόρων, δηλαδή στο σύστημα αγωγών που χρησιμοποιούνται για τη μεταφορά φυσικού αερίου στην περίπτωση Ε.Ε.-Ρωσίας. Δεδομένου ότι η μεταφορά μέσω του Ουκρανικού εδάφους αποτέλεσε ένα παρατεταμένο πρόβλημα για την Ρωσία, η κατασκευή του αγωγού *Nord Stream* που θα μετέφερε φυσικό αέριο από την Βαλτική Θάλασσα απευθείας στην Γερμανία, ήταν ένα άκρως ευεργετικό εναλλακτικό πλάνο (Yergin, 2020, σελ.87-88). Ο αγωγός *Nord Stream* (Χάρτης 4, σελ.52) αποτέλεσε τον πρώτο ιστορικά που θα παρέκαμπε πλήρως την Ουκρανία, την Λευκορωσία και την Πολωνία, η συμφωνία με την Gazprom υπεγράφη το 2006 και αγωγός άρχισε λειτουργεί το 2011 (Szulecki, 2018, σελ.62-63). Το συνολικό μέγεθος του αγωγού ξεπερνούσε τα 1200 χιλιόμετρα ενώνοντας το Ρωσικό Vyborg με το Γερμανικό Greifswald, ενώ ήδη από το 2005 παρουσιάστηκαν ποικίλες αντιδράσεις στο εσωτερικό της Ε.Ε. για το συγκεκριμένο εγχείρημα που έβρισκε φυσικά σύμφωνο τον τότε Γερμανό Καγκελάριο Schroeder με το Ρώσο Πρόεδρο Putin (Kanet, 2010, σελ.279). Τόσο τα Βαλτικά Κράτη όσο και η Πολωνία τάχθηκαν ευθέως ενάντια στην κατασκευή του *Nord Stream*, ενώ ακόμη και στο εσωτερικό της Γερμανίας ασκήθηκε κριτική στη συμφωνία από τα Μ.Μ.Ε. και από τα κόμματα της

Αντιπολίτευσης που υποστήριζαν ότι επρόκειτο για μια πολιτική συμφωνία Ρωσικής πίεσης και άμεσης εξάρτησης (Szulecki, 2018, σελ.73-75). Οι συγκεκριμένες διαφωνίες ωστόσο επιβεβαίωσαν για μια ακόμη φορά την αποτελεσματικότητα της Ρωσικής στρατηγικής που έβγαινε κερδισμένη τόσο σε οικονομικό όσο και σε διπλωματικό επίπεδο αφήνοντας πληγωμένη την ενότητα και την πολιτική συνοχή της Ε.Ε..

Η περίπτωση του αγωγού *Nord Stream 2* (Χάρτης 4) σήκωσε ακόμη μεγαλύτερο κύμα αντιδράσεων στο εσωτερικό της Ευρώπης. Για μια ακόμη φορά αποδείχθηκε ότι η Ρωσία έχει τη δυνατότητα μέσω του ορυκτού της πλούτου να δημιουργήσει αποφασιστικό ρήγμα στην Ευρωπαϊκή συνοχή και την αμοιβαία εμπιστοσύνη των κρατών-μελών της Ε.Ε.. Ο συγκεκριμένος αγωγός χτίστηκε εξ ολοκλήρου από την *Gazprom* με στόχο τη μεταφορά φυσικού αερίου από την Βαλτική Θάλασσα προς το Γερμανικό έδαφος και υποκίνησε έναν μακρύ νομικής φύσεως διάλογο καθώς το εγχείρημα αντιμετωπίστηκε από πολλά Ευρωπαϊκά κράτη ως αντίθετο των Ευρωπαϊκών διατάξεων για την ενέργεια (Goldthau & Sitter, 2020, σελ.121).

Χάρτης 4: οι διαδρομές των αγωγών Nord Stream και Nord Stream 2

Πηγή: Nord-stream2.com, 2019

Η αντίδραση των κρατών της Ε.Ε. ήταν ωστόσο διττής φύσεως, με την Γερμανία και την Αυστρία να συνυπογράφουν κοινή δήλωση υποστήριξης του εγχειρήματος και τα Ανατολικά κράτη-μέλη να πιέζουν για περαιτέρω κυρώσεις κατά της Ρωσίας και πάγωμα του *Nord Stream 2* (Yergin, 2020, σελ.106). Η συμφωνία της Γερμανίας για τον *NS2* αποτέλεσε μια άκρως μονομερή ενέργεια, αντίθετη στις κοινές αξίες, τη

διακυβερνητική συνεννόηση και την αλληλεγγύη ανάμεσα στα κράτη-μέλη, ενώ κάτι αντίστοιχο είχε πραγματοποιηθεί λίγα χρόνια πριν με τη συμφωνία Ιταλίας και Ουγγαρίας για τον αγωγό *South Stream* (Turksen, 2018, σελ.40).

Για τον συγκεκριμένο αγωγό παρατηρήθηκε διάσταση απόψεων ανάμεσα στις δύο ηγέτιδες δυνάμεις της Ε.Ε., τη Γερμανία και τη Γαλλία. Έτσι, η Γερμανία επεδίωξε μια καθαρά διμερή εμπορικής φύσεως συμφωνία με τη Ρωσία και όχι μια συμφωνία που θα στήριζε την οριστική φιλελευθεροποίηση των εισαγωγών φυσικού αερίου. Αντίθετα, η Γαλλία υποστήριξε ότι έπρεπε να οριστούν κοινοί κανόνες με βάση το Νομοθετικό Πλαίσιο της Ε.Ε. και με σεβασμό στις υπάρχουσες περιβαλλοντικές διατάξεις (Noreng, 2019, σελ.214). Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξαρχής αντιτάχθηκε της ολοκλήρωσης του εγχειρήματος και της Γερμανορωσικής συμφωνίας, αντιπροτείνοντας την ένταξη του αγωγού στις νομοθετικές διατάξεις της Ε.Ε. και της κοινής εσωτερικής Ευρωπαϊκής αγοράς με αντάλλαγμα το δικαίωμα της Γερμανίας να διαχειρίζεται η ίδια την διακίνηση και τη λειτουργία του δικτύου προς την Ευρώπη (Schoen & Krijger, 2019, σελ.28).

Ωστόσο, εξετάζοντας κανείς τους στόχους της Ρωσίας με βάση το υπάρχον εγχείρημα του *NS2*. Σπουδαιότερο ίσως επίτευγμα της ολοκλήρωσης του, είναι σταδιακή παράκαμψη της Ουκρανίας ως χώρα διέλευσης φυσικού αερίου και η μείωση της συνολικής διακίνησης αερίου μέσω αυτής κάτω από το μισό. Πρόκειται για ένα σημαντικό στρατηγικό πολιτικό στόχο της Ρωσίας που επιτυγχάνεται πλήρως μέσω της διεύρυνσης των διόδων μεταφοράς ενέργειας προς την Ε.Ε. (Kardas, 2019, σελ.32-33). Επιπρόσθετα, η Ρωσία κατέχει το στρατηγικό πλεονέκτημα της απευθείας μεταφοράς φυσικού αερίου μέσω του συστήματος αγωγών προς την Ευρώπη, ενώ οι Η.Π.Α. βασίζονται στην χρονοβόρα και άκρως δαπανηρή ναυτική μεταφορά αυτού. Έτσι, αντιλαμβανόμαστε τους λόγους που τόσο οι Η.Π.Α. όσο και οι χώρες της Ανατολικής Ευρώπης είναι άκρως αντίθετες στην περαιτέρω επέκταση της Ρωσικής αγοράς φυσικού αερίου στην Δύση και την επαύξηση της Ευρωπαϊκής ενεργειακής εξάρτησης από αυτή (Noreng, 2019, σελ.218).

Το παρελθόν έχει επίσης αναδείξει την προβληματική φύση της συνεργασίας με τη Ρωσία, όπως στις περιπτώσεις της Λιθουανίας και της Πολωνίας, αυτό βέβαια δεν φαίνεται να ανησυχεί χώρες όπως η Γερμανία και η Αυστρία που βλέπουν με θετική ματιά την συμφωνία, διευρύνοντας έτσι το χάσμα αμφισβήτησης στο εσωτερικό της Ε.Ε. (Kardas, 2019, σελ.41-42). Είναι σαφές ότι οι χώρες που συμμετέχουν στο εγχείρημα επωφελούνται ενεργειακά εισάγοντας απευθείας και δίχως πολύπλοκες

γραφειοκρατικές, διακυβερνητικές διεργασίες. Ο αγωγός NS2 είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα για την συνολικότερη πορεία της Ε.Ε. στις ενεργειακές σχέσεις της με την Ρωσία και για το εάν θα εξακολουθήσουν να προχωρούν κράτη-μέλη σε διμερείς συμφωνίες ή εάν θα μπορέσει η ηγεσία της Ε.Ε. να ορθώσει ανάστημα διαμορφώνοντας μια κοινώς αποδεκτή πολιτική έναντι της Ρωσίας. Ίσως εκεί ακριβώς κριθεί ο βαθμός ενεργειακής ανεξάρτησης της Ευρώπης από την Ρωσία στο προσεχές μέλλον και η ακριβής φύση των σχέσεών τους κατά τα επόμενα έτη.

Συμπεράσματα

Οι σχέσεις Ε.Ε.-Ρωσίας έχουν περάσει από διάφορες φάσεις και η δυναμική τους είναι συνεχώς μεταβαλλόμενη με βάση τις γεωπολιτικές εξελίξεις σε διεθνές επίπεδο και την άμεση ή έμμεση εμπλοκή των δύο πλευρών σε αυτές. Παρά ωστόσο τον έντονο σκεπτικισμό και τις Ευρωπαϊκές αντιδράσεις μέσω ενός πακέτου δριμύτατων οικονομικών κυρώσεων κατά της Ρωσίας μετά την εμπλοκή της στην Ουκρανία, οι ενεργειακές σχέσεις των δύο πλευρών είναι διαρκώς εξελισσόμενες όπως είδαμε και με την περίπτωση του αγωγού *Nord Stream 2*. Για αρκετό διάστημα βέβαια υπήρξε μια σταθερή σχέση αμοιβαίας εξάρτησης ανάμεσα στις δύο πλευρές, κυρίως λόγω των αμοιβαίων οφελών που μεταφραζόταν σε αυξημένα έσοδα για την Ρωσία και ενεργειακή ασφάλεια και μείωση της ενεργειακής εξάρτησης από την Μέση Ανατολή για την Ε.Ε. (Proedrou, 2012, σελ.77-78).

Την τρέχουσα περίοδο η *Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Ενέργεια* προσανατολίζεται στην σταδιακή μείωση των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα και στην εξασφάλιση της αδιάλειπτης μεταφοράς ορυκτών καυσίμων στο εσωτερικό της σε σταθερές και συμφέρουσες τιμές. Η Ρωσία αποτελεί σίγουρα τον παραδοσιακό τροφοδότη ενέργειας της Ε.Ε. χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν αναζητούνται από την Ευρωπαϊκή πλευρά εναλλακτικά πεδία δράσης και ενεργειακής πολιτικής. Η Νορβηγία αποτελεί τον δεύτερο μεγαλύτερο προμηθευτή φυσικού αερίου και πετρελαίου για την Ε.Ε. τα τελευταία έτη. Η ίδια αποτελεί μια σταθερή και αξιόπιστη χώρα-προμηθευτή που εγγυάται την ενεργειακή ασφάλεια της Ευρώπης και είναι πλήρως ευθυγραμμισμένη με τις διατάξεις και τους κανονισμούς της Ε.Ε. για την ενέργεια και το περιβάλλον (Dreyer et al, 2014, σελ.43). Ωστόσο, οφείλει να σημειωθεί το γεγονός ότι η Ε.Ε. θέλει να αξιοποιήσει μέσω της Νορβηγίας μια εναλλακτική «πράσινη» ενεργειακή πολιτική, κάτι που σημαίνει ότι θα πρέπει να αντικαταστήσει ορυκτά καύσιμα όπως το Νορβηγικό πετρέλαιο, που κατέχει ένα σημαντικό μερίδιο των Νορβηγικών εξαγωγών προς την Ευρώπη. Επίσης η Νορβηγία είναι μια χώρα που δεν ανήκει στην Ε.Ε. και υπάρχει έντονος σκεπτικισμός στο εσωτερικό της αναφορικά με την αλληλεπίδραση της με την Ε.Ε. και τον ωφέλιμο χαρακτήρα της για την χώρα (Dupont & Obenthur, 2015, σελ.239-240). Παράλληλα, η Ε.Ε. δεν έχει σε καμία περίπτωση διαμορφώσει ενιαία ενεργειακή στρατηγική, με τις εσωτερικές συγκρούσεις

και διχογνωμίες να είναι πολλαπλές. Αυτό διαφάνηκε και κατά την Ουκρανική κρίση όπου οι προστριβές με τη Ρωσία προσανατολίστηκαν μόνο στην εξεύρεση εναλλακτικών προμηθευτών ενέργειας, τη στιγμή που τα Ευρωπαϊκά αποθέματα σε υγροποιημένο φυσικό αέριο διαρκώς συρρικνώνονται (Κόκκινος, 2015, σελ.212). Μπορούμε έτσι να αντιληφθούμε κρίνοντας από τις μονομερείς ενέργειες της Γερμανίας ότι η απεξάρτηση από την προμήθεια Ρωσικού φυσικού αερίου είναι κάτι που δεν μπορεί να επιτευχθεί στο προσεχές μέλλον.

Όσον αφορά τη Ρωσική Στρατηγική για την ενέργεια είναι σαφές ότι η οικονομική κατάσταση της χώρας και η γεωπολιτική της ισχύς εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τον ορυκτό της πλούτο και τη διακίνηση αυτού. Η ενέργεια θα εξακολουθήσει να αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι των γεωπολιτικών εξελίξεων και ο έλεγχος των ενεργειακών πηγών θα συνεχίσει να απασχολεί τις μεγάλες δυνάμεις του πλανήτη. Η Ρωσία θα συνεχίσει επίσης να αξιοποιεί τον ενεργειακό της πλούτο στο έπακρον στην προσπάθεια να εδραιώσει την παγκόσμια ισχύ και επιρροή της (Yergin, 2020, σελ.382-383). Ακόμη, τα τεράστια αποθέματα υδρογονανθράκων στις αχανείς Σιβηρικές εκτάσεις και η Ρωσο-κινεζική συνεργασία σε επίπεδο ενέργειας, θα δώσουν ώθηση στην Ρωσία να επιδιώξει την μακροπρόθεσμη στρατηγική της. Έτσι, ενδεχομένως επιδιώξει τον πλήρη έλεγχο του Ευξείνου Πόντου, της Κασπίας Θάλασσας και τον διαμελισμό της Ουκρανίας, με απώτερο σκοπό την εγκατάσταση δικτύου αγωγών σε όλη την ευρύτερη περιοχή που θα παρακάμπτουν πλήρως όλο το Ουκρανικό έδαφος, μειώνοντας σημαντικά την εξάρτησή της από τις χώρες της Βαλτικής (Τσακίρης, 2018, σελ.832-33).

Είναι αυτονόητο ότι η Ρωσική υψηλή στρατηγική έχει ως βασικό άξονα την ενέργεια. Η συμμετοχή της Ε.Ε. ως στρατηγικού της εταίρου κατά τα επόμενα έτη κρίνεται ως αβέβαιη καθώς θα πρέπει να παραβλεφθεί πλήρως ο Ουκρανικός παράγοντας τριβής και να διευκολυνθεί η Ρωσική οικονομία μέσω της πλήρης άρσης των Ευρωπαϊκών κυρώσεων. Σημαντικό ρόλο στην πορεία των Ευρωρωσικών σχέσεων θα διαδραματίσουν σαφώς τα Αμερικανικά και Νατοϊκά συμφέροντα στην περιοχή αλλά και ο βαθμός ουσιαστικής επιρροής τους στα Ευρωπαϊκά ζητήματα. Ο ρόλος των συγκεκριμένων δρώντων στη διαμόρφωση της Ευρωπαϊκής εξωτερικής πολιτικής καθώς και η Ρωσική σταδιακή στροφή προς την Κινεζική αγορά, θα μπορούσαν να αποτελέσουν επίσης αντικείμενα μελλοντικών ερευνών. Στην παρούσα φάση οι βασικές στρατηγικές και τα κίνητρα της Ε.Ε. και της Ρωσίας προσανατολίζονται στην αποφυγή της πλήρους διάρρηξης των σχέσεών τους, με την αλληλεξάρτηση των δύο πλευρών να

είναι δεδομένη αφού και οι δύο πλευρές καρπώνονται συγκεκριμένα οφέλη. Η ιστορία των σχέσεών τους είναι αρκετά μεγάλη για να κρίνουμε με βεβαιότητα εάν θα προχωρήσουν χωριστά στο εγγύς μέλλον, ενώ ταυτόχρονα η διακοπή της συνεργασίας τους θα ήταν σίγουρα δυσμενής για την ενεργειακή ασφάλεια της Ευρωπαϊκής ηπείρου και για την γεωπολιτική σταθερότητα στην ευρύτερη περιοχή.

-ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ-

Βιβλιογραφία

Α) Πρωτογενείς Πηγές

- European Commission (2013). **Roadmap EU-Russia Energy Cooperation until 2050**.
[Online] Available at:
https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2013_03_eu_russia_roadmap_2050_signed.pdf [Accessed: March 16, 2021].
- European Union External Action Service (EEAS), (2021). *The European Union and the Russian Federation*. [Online] Available at:
https://eeas.europa.eu/delegations/russia/35939/european-union-and-russian-federation_en [Accessed: March 17, 2021].

Β) Δευτερογενείς Πηγές

- Blazev, Anco S. (2015). *Energy Security for the 21st Century*. Lilburn, GA, U.S.A.: The Fairmont Press, Inc.
- Bocse, Alexandra-Maria (2020). *International Networks, Advocacy and EU Energy Policy-Making*. Switzerland: Springer Nature AG.
- Chevalier, Jean-Marie (Ed.) (2009). *The New Energy Crisis: Climate, Economics and Geopolitics*. U.K. & New York, U.S.A.: Palgrave Macmillan.
- Conant, Melvin A. and Gold, Fern R. (1978). *The Geopolitics of Energy*. Boulder Colorado: Westview Press.
- Dellecker, Adrian and Gomart, Thomas (Eds.) (2011). *Russian Energy Security and Foreign Policy*. London & New York: Routledge.
- Dreyer, I., Stang, G., Mandil, C. and Henderson, J. (2014). *Energy Moves and Power Shifts: EU Foreign Policy and Global Energy Security*. Report. European Union Institute for Security Studies (EUISS). 32-49. Downloaded from JSTOR:
<http://www.jstor.org/stable/resrep07072.6> [Accessed: March 15, 2021].

- Dupont, Claire and Oberthur, Sebastian (Eds.) (2015). *Decarbonization in the European Union: Internal Policies and External Strategies*. London & New York: Palgrave Macmillan.
- Goldthau, Andreas and Sitter, Nick (2020). Power, Authority and Security: the EU's Russian Gas Dilemma. *Journal of European Integration*, 42 (1), 111-127.
- Hogselius, Per (2019). *Energy and Geopolitics*. London & New York: Routledge.
- Kanet, Roger E. (Ed.) (2010). *Russian Foreign Policy in the 21st Century*. U.S.A.; U.K.: Palgrave Macmillan.
- Kardas, Szymon (2019). The Great Troublemaker: Nord Stream 2 in Russia's Foreign Energy Policy. *International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs*, 28(3-4), 25-44.
- Klare, Michael (2008). *Rising Powers, Shrinking Planet: How Scarce Energy is Creating a New World Order*. Oxford, England: Oneworld Publications.
- Κόκκινος, Δημήτριος-Βασίλειος (2015). *Γεωπολιτική της Ενέργειας στο Σύστημα: Ευρώπη-Ασία-Μέση Ανατολή*. Αθήνα: Εκδόσεις Λειμών.
- Κουσκουβέλης, Ηλίας Ι. (2004). *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.
- Ladislaw, Sarah and Tsafos, Nikos (2020). *Russia, China and the New Geopolitics of Energy*. Report, Center for Strategic and International Studies (CSIS), 16–27, RACE TO THE TOP: The Case for a New U.S. International Energy Policy. Downloaded from JSTOR:www.jstor.org/stable/resrep29326.6. [Accessed: March 13, 2021].
- Lehmann, Timothy C. (ed.) (2017). *The Geopolitics of Global Energy: The New Cost of Plenty*. Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers, Inc.
- Leveque, Francois, Glachant, Jean-Michel., Barquin, J., Von Hirschhausen, C., Holz, F. and Nuttall, William J. (Eds.) (2010). *Security of Energy Supply in Europe: Natural Gas, Nuclear and Hydrogen*. Cheltenham, U.K.; Northampton, U.S.A.: Edward Elgar Publishing Limited.
- Maass, Anna-Sophie (2017). *EU-Russia Relations 1999-2015: From Courtship to Confrontation*. Abingdon, U.K. & New York, U.S.A.: Routledge.
- Ma, Z., Pei, X., Yi, Y., Liu, Y. and Zhang, X. (2019). The Impact of the Ukraine Crisis on the Planning of Russian-European Natural Gas Pipeline Projects. *Journal of Coastal Research, Special Issue No 98: Recent Developments in Practices and Research on Coastal Regions: Transportation, Environment and Economy*, 392-401.

- Μαθιουλάκης, Μιχάλης (2020). Ρωσικοί Αγωγοί Φυσικού Αερίου και Ενεργειακή Ασφάλεια στην Ε.Ε.. *Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ)*. [Online] Διαθέσιμο στο: <https://www.eliamep.gr> [Πρόσβαση: 4 Μαρτίου 2021].
- Melville, Adrei and Shakleina, Tatiana (Eds.) (2005). *Russian Foreign Policy in Transition: Concepts and Realities*. Budapest; New York: Central European University Press.
- Moran, Daniel and Russell, James A. (Eds.) (2009). *Energy Security and Global Politics: The Militarization of Resource Management*. New York, U.S.A.: Routledge.
- Nitoiu, Christian and Sus, Monica (2019). Introduction: the Rise of Geopolitics in the EU's Approach in its Eastern Neighborhood. *Geopolitics*, 24 (1), 1-19.
- Noreng, Oystein (2019). EU Energy Union: a Critical Review. *The Journal of Energy and Development*, 44 (1-2), 197-236.
- Oliker, O., Crane, K., Schwartz, L.H. and Yusupov, C. (2009). *Russian Foreign Policy: Sources and Implications*. United States of America: RAND Corporation.
- Oualaalou, David (2021). *The Dynamics of Russia's Geopolitics: Remaking the Global Order*. Switzerland: Springer Nature.
- Ozawa, Marc (2019). *Energy Security in the Baltic Region: Between Markets and Politics*. NATO Defense College. Downloaded from JSTOR: www.jstor.org/stable/resrep19852 [Accessed: March 15, 2021].
- Pradhan, Ramakrushna (2020). Energy Geopolitics and Pipeline Diplomacy in Central Asia: India's Interests and Policy Options. *Jadavpur Journal of International Relations*, 24 (2), 1-31.
- Proedrou, Filippos (2012). *EU Energy Security in the Gas Sector: Evolving Dynamics, Policy Dilemmas and Prospects*. United Kingdom: Ashgate Publishing Limited.
- Radovanovic, Mirjana (Ed.) (2018). *Energy Security: Perspectives, Improvement, Strategies and Challenges*. New York: Nova Science Publishers, Inc.
- Roeben, Volker (2018). *Towards a European Energy Union: European Energy Strategy in International Law*. United Kingdom: Cambridge University Press.
- Rumer, Eugene B. (2007). *Russian Foreign Policy Beyond Putin*. London; New York: Routledge.
- Schoen, Tom and Krijger, Alex (2019). EU: Between and American Rock and a Russian Hard Place. *Atlantisch Perspectief*, 43 (1), 26-30.

- Sergunin, Alexander (2016). *Explaining Russian Foreign Policy Behavior: Theory and Practice*. Stuttgart, Germany: ibidem-Verlag.
- Sovacool, Benjamin K. (Ed.) (2011). *The Routledge Handbook of Energy Security*. Abingdon, U.K. & New York, U.S.A.: Routledge.
- Sovacool, Benjamin K., Sidortsov, Roman V. and Jones, Benjamin R. (2014). *Energy Security, Equality, and Justice*. Abingdon, U.K. & New York, U.S.A.: Routledge.
- Srivastava, Babita and Callahan, Quin P. (2016). Energy Security: Today and Tomorrow. *Humanities and Social Sciences Reviews*, 4 (3), 56-67.
- Szulecki, Kacper (Ed.) (2018). *Energy Security in Europe: Divergent Perceptions and Policy Challenges*. London: Palgrave Macmillan.
- Tichy, Lukas (2019a). *EU-Russia Energy Relations: a Discursive Approach*. Switzerland: Springer Nature.
- Tichy, Lukas (2019b). EU Political Discourse on the Energy Security Relations with Russia. *European Political Science*, 19, 603-621.
- Τσακίρης, Θεόδωρος (2018). *Ενεργειακή Ασφάλεια και Διεθνής Πολιτική: η Γεωπολιτική του «Μαύρου Χρυσού» από την Ανακάλυψη του Πετρελαίου στη Μέση Ανατολή έως τη Σχιστολιθική Επανάσταση (1908-2018)*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Turksen, Umut (2018). *EU Energy Relations with Russia: Solidarity and the Rule of Law*. London & New York: Routledge.
- Van der Togt, Tony (2020). In Search of a European Strategy. *Atlantisch Perspectief*, 44(1), 36-41.
- Wang, Yongsheng and Hefley, William E. (Eds.) (2016). *The Global Impact of Unconventional Shale Gas Development: Economics, Politics and Interdependence*. Switzerland: Springer Nature.
- Wiltenburg, Ivor (2020). The Importance of Understanding Russian Strategic Culture. *Atlantisch Perspectief*, 44(1), 7-12.
- Yergin, David (2020). *The New Map: Energy, Climate and Clash of Nations*. New York, U.S.A.: Penguin Press.

-ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ-